

FRANCISCANISME CULTURAL I MODERNISME TEOLÒGIC DELS FRAMENORS CAPUTXINS DE CATALUNYA

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

MOTS INTRODUCTORIS

La nova edició i estudi del raríssim incunable sevillà de 1492 titulat *Floreto de Sant Francisco* que, en plena crisi modernista, maldà per publicar el pare José Maria de Elizondo, ha suscitat la redacció d'aquesta breu nota de recerca a propòsit de la inclusió, o no, dels frares caputxins de Catalunya al corrent ideològic del modernisme teològic, i a presentar, alhora, encara que molt sumàriament, llur aportació al moviment franciscanista, suscitat a Catalunya durant els primers anys del segle vintè per Ambròs de Saldes, José M. de Elizondo, Antoni M. de Barcelona i Martí de Barcelona, principalment, ran de l'esclat de la «Qüestió franciscana» que suscità la biografia santfranciscana de Paul Sabatier, publicada a París l'any 1894.

Dividim el text de la nostra recerca en dues parts complementàries. En la primera comentem la reedició del *Floreto* i les aportacions dels caputxins de Catalunya al franciscanisme cultural i, en la segona, rastregem els indicis de modernisme teològic entre els escrits d'alguns dels frares de tarannà innovador i reformista.

1. EL FRANCISCANISME CULTURAL DELS CAPUTXINS DE CATALUNYA,
I EL PARE JOSÉ M. DE ELIZONDO. A PROPÒSIT DE LA NOVA EDICIÓ
DEL *FLORETO DE SANT FRANCISCO*

Durant l'any 1998 aparegué una acurada reedició del *Floreto de Sant Francisco*, deguda a l'esforç i tenacitat de la professora Arcelus-Ulibarrena,¹ medievalista i franciscanista docent a Itàlia. Aquest mateix text del *Floreto* en el ja llunyà 1908, poc després d'esclatar la crisi modernista, havia programat ja d'editar-lo críticament el recercador i franciscanista caputxí de la Província de Catalunya, pare José M. de Elizondo.² La present reedició de 1998, molt encertadament, s'ha inserit dins de la prestigiosa col·lecció de clàssics de l'espiritualitat hispana que, conjuntament, publica la Fundació Universitària i la Pontifícia Universitat de Salamanca. El *Floreto* tracta 'de la vida e milagros del Bienaventurado Señor Sant Francisco e de la Regla de los Frayles Menores', i fou publicat a Sevilla l'any 1492, coincidint amb la descoberta d'Amèrica, als obradors tipogràfics de 'Renardo Ungut alemán e Lançalao Polono, compañeros'.

El *Floreto* (raríssim incunable del qual es conserven només quatre exemplars a biblioteques de Lisboa, Madrid, Barcelona i Bilbao)³ és una àmplia (i intencionada!) recopilació miscel·lània de textos de les fonts franciscanes llatines traduïts al castellà, amb una marcada preferència per les *Fontes Franciscani* d'inspiració espiritual, puix que amb aquesta obra, l'observança hispana volia superar la visió santfranciscana 'oficial' d'encuny bonaventurià; d'ací ve que el *Floreto*, disposés i harmonitzés aquests venerables textos de la tradició franciscana primitiva per a ser llegits públicament en els refectoris del

1. Vg. Juana-María ARCELUS ULIBARRENA, *Floreto de Sant Francisco [Sevilla, 1492], Fontes Franciscani y Literatura en la península Ibérica y el Nuevo Mundo. Estudio crítico, texto, glosario y notas.*- Presentación de Enrico Menestò.- (Colección 'Espirituales Españoles', 7).- Fundación Universitaria Española & Universidad Pontificia de Salamanca.- Madrid, 1998.- 957 pp.

2. Sobre aquests intents d'editar el *Floreto*, Vg. J. M. ARCELUS, *Carteggio di José M. de Elizondo relativo al 'Floreto de Sant Francisco'*, dins «Hagiographica» 5 (1998) 159-217.

3. El pare Elizondo havia localitzat un exemplar del *Floreto* a casa del llibreter i bibliòfil L. Rosenthal, de Munic, a finals de 1909, avalorat llavors entre 3.000 i 4.000 francs, i actualment desaparegut. (Vg. J. M. ARCELUS, *Floreto*, Madrid 1998, 96).

les Províncies Observants de Castella, de Santiago i d'Aragó. Sembla que el *Floreto* fou preparat pel Cardenal Cisneros (1436-1517) el qual, expressament, hi situà la *Legenda Trium Sociorum*, els *Actus Beati Francisci et Sociorum*, i una llarga sèrie d'*Exempla*, que havien de configurar el tarannà propi de l'espiritualitat dels observants hispans.

Aquesta nova edició i estudi del *Floreto* compta amb un glossari de termes arcaics (pp. 883-917) i un utilíssim i imprescindible índex analític (pp. 931-956); i no ens sorprèn que la professora Arcelus silenciï expressament la recent publicació del *Floreto* (de caire divulgatiu), editada per l'editorial Cisneros dels framenors observants de Madrid,⁴ també durant l'any 1998. Però sí que ens sorprèn moltíssim el que llegim a la pàgina 53, on la professora Arcelus, després de manifestar la seva reconeixença i admiració envers la labor franciscanista del pare Elizondo, lamenta que la seva valuosa tasca hagi estat «relegada a un silenci inmerecido e incomprensible, al menos hasta 1918⁵, fecha en que cesó su actividad en la revista de 'Estudios Franciscanos' muriendo trágicamente en 1922, sin que fuese reconocida su valiosa obra».⁶ Aquest judici de la Dra. Arcelus caldria matisar-lo, car els framenors caputxins de Catalunya, si bé és veritat que mai no han fet un homenatge explícit al pare Elizondo, l'han esguardat tothora com un dels religiosos navarresos que més significativament aportaren al desenvolupament del franciscanisme cultural catalanobalear.

En efecte, el pare José M. de Elizondo, procedent del Districte «Nullius», s'incardinà a la Província de Catalunya⁷ l'agost de 1907,

4. Vg. *Floreto de Sant Francisco (siglo XV)*.- Presentación: Antolín Abad Pérez.- Transcripción: José Martí Mayor y Eva Cardona Recasens.- Glosario: Emilio Blanco.- Editorial Cisneros.- Madrid. 1998.- 399 pp.

5. Pròpiament, l'activitat del pare Elizondo acabà l'any 1917, quan es publicà la vuitena part del treball: *Documentos referentes a la Madre Luisa de la Ascensión*, dins «Estudios Franciscanos» (= *Est. Fr.*) 18 (1917) 272-288. A la p. 288, hi llegim 'continuará', però el treball no prosseguí pas.

6. J.M. ARCELUS, *Floreto*, Madrid 1998, 53.

7. Durant el mes d'agost de 1907 s'incardinaren a la Província de Catalunya: Joaquim M. de Llaveneres, Jaume de La-Cot, José M. de Elizondo, Gregori de Beire, Bernardo de Echalar, Nicolau de Tolosa i José M. de Manila (sacerdots); Rafael d'Ibarra i Querubí de Betanzos (llocs). Durant el mes de novembre ho feren: Antonio de Antequera i Antoni M. de Sasamón (llocs). Vg. *Descriptio localis et personalis Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Capuccinorum a Rdmo. P. Pacifico a Sejano, Ministro Generali, indicta*, Sarrià 1912, on llegim, per a cadascun dels casos, «E Districtu Null. Matritensi Prov. Cathal. aggregatus m. Aug. 1907, jure optionis», etc. El pare

tot i que l'any 1922, poc abans de morir d'accident, havia temptejat d'incardinar-se a la de Navarra.⁸ A Catalunya, el pare Elizondo treballà molt eficaçment en la història franciscana⁹ i, també, com a bibliotecari del convent de Sarrià,¹⁰ on esdevingué un atent observador dels estralls de la 'Setmana Tràgica', el juliol de 1909, quan feia escassament dos anys que s'havia integrat a la Província de Catalunya, puix que tingué la possibilitat de contemplar, vestit de seglar!¹¹ la gravetat dels fets, i així ho manifestava en una carta que adreçà a D. Miguel de Unamuno:

«Este movimiento no ha sido hijo de una idea política, sino que ha obedecido a las pasiones más bajas y depresivas. Lo prin-

---

Elizondo no vestí l'hàbit caputxí a Barcelona com escriví la professora Arcelus: «Indossò l'abito di San Francesco a Barcellona, nella Provincia dei frati minori cappuccini della Catalogna», sinó al noviciat del districte «Nullius». Vg. J.M. ARCELUS, *Carteggio di José Maria de Elizondo relativo...* dins «Hagiographica» 5 (1998) 160.

8. «Habiendo pasado ya una temporada bastante larga desde que se le concedió la obediencia provisional para estar en Navarra, es necesario proceder cuanto antes a normalizar definitivamente la situación ambigua en que se encuentra V.C. Por lo cual conviene que insta de nuevo cerca de ese M.R.P. Provincial - si es que V.C. prefriere afiliarse a esa Provincia [de Navarra] - suplicándole le admita, o bien regresar definitivamente a la Provincia de Cataluña»; Vg. *Circa regressum P. Josephi ab Elizondo in suam Provinciam*, Roma 16 octubre 1922, (Arxiu General dels Caputxins [= AGRoma], G 40 *Catalonia*, Sect. IV, s.f.).

9. L'any 1910 publicà uns fragments de la 'Llegenda Àuria' sobre la vida, en català medieval, de Sant Francesc d'Assís; Vg. Jose M. DE ELIZONDO, *La Leyenda de San Francisco según la versión catalana del 'Flos Sanctorum'. Fragmentos y notas seguidos de unas Coplas de Fr. Ambrosio Montesino en honra de San Francisco*. Imp. Fidel Giró, Barcelona 1910. L'exemplar de la Biblioteca Hispano-Caputxina [= B.H.C.] duu una dedicàtoria de l'autor al pare Ambròs de Saldes: «Al M.R.P. Ambrosio de Saldes en señal de agradecimiento y afectuoso recuerdo, fr. José M. de Elizondo. Julio de 1910»; (BHC, Sig. 11-7-40).

10. Vg. *Taula de Famílies del Capítol Provincial*, Sarrià 22 juliol 1909, f. 1. El pare Elizondo no pertanyia a la família conventual de Pompeia, tal com ha escrit la professora Arcelus, sinó a la de Sarrià, on tenia cura de la biblioteca. Vg. J.M. ARCELUS, *Carteggio di José Maria de Elizondo relativo...* dins «Hagiographica» 5 (1998) 162-163.

11. Miquel d'Esplugues, a propòsit d'això, escrivia a la cúria generalícia tot dient que: «todos los religiosos, incluidas las monjas de clausura, se han visto obligados a salir de sus conventos y alojarse disfrazados en casas particulares». Carta de Miquel d'Esplugues a Pacífic de Seggiano, Barcelona 5 d'agost 1909, (AGRoma, G 40 *Catalonia*, Sect.III, s.f.).

cial era robar, y se ha atentado a la propiedad particular. No se ha perdonado ni a las *Petites Soeurs de l'Assomption* que ha respetado el Gobierno francés, pues son enfermeras gratuitas de la clase obrera¹² y no pueden tomar ni un vaso de agua en la casa del obrero [...] Personalmente no me ha pasado nada. Todo se redujo a raparse la tonsura, recortarse la barba y vestirme de paisano con traje que me proporcionó un Sr. Palacios, viudo (creo que de una Epalza), familia de Bilbao, etc.».¹³

Les grans aportacions de José M. de Elizondo al franciscanisme cultural, les realitzà, principalment, des de les biblioteques i arxius de l'estranger on, per exemple, entre els anys 1910 i 1912 completà, a París,¹⁴ les anotacions i l'estudi introductori a la versió castellana de la biografia santfranciscana de Jörgensen,¹⁵ de la qual sortí un primer

12. La premsa catòlica blasmà molt aquesta actitud de persecució i menyspreu en contra de les Germanetes de l'Assumpció: «Entre los que fueron a incendiar el convento de las religiosas Asuncionistas de Pueblo Seco, figuraba una mujer a quien aquellas habían asistido gratuitamente durante una larga enfermedad que había tenido. Sabido es que dichas Religiosas se dedican a asistir a los enfermos pobres sin cobrar por ello estipendio alguno, etc.». Vg. «La Hormiga de Oro», XXVI (1909) 514. La Superiora General de la Congregació, Rda. M. Teresa del Sagrat Cor, escriví al Cardenal Merry del Val (des de París, el 19 d'agost de 1909), trametent-li la relació acurada dels estralls ocorreguts a Barcelona; (Vg. la carta a l' ASV-Segretaria Stato, Rub. 249: *Nunziatura di Spagna*, fasc. 11, fol. 14; regestat per R. CORTS BLAY, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu. Vol.II: Segretaria di Stato*, en premsa).

13. Carta de José M. de Elizondo a Miguel de Unamuno (Sarrià, 12 agost 1909), publicada per J.I. TELLECHEA, *El capuchino P. José M. de Elizondo y Miguel de Unamuno*, dins *Est.Fr.* 95 (1994) 114-116.

14. A París, concidí amb Ferran Valls i Taberner: «Al P. Elizondo el vaig trobar ja millorat y ens veyem sovint. He visitat a Mr. Baudrillart, etc.»; (De F. Valls Taberner a Rupert M. de Manresa, París 25 desembre 1910; Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya [= APCC], *Fons de religiosos: Rupert M. de Manresa*, correspondència, s.f.).

15. «Envío a Roma, atendiendo a las indicaciones de mi P. Provincial en la adjunta, las pruebas de la versión española de la *Vida de San Francisco* de Jorgensen, cuya revisión y anotación me ha confiado un editor de Madrid»; (De José M. de Elizondo al Ministro General, París 22 abril 1912; AGRoma, G 40 *Catalonia*, Sect. IV, s.f.). Mentre treballava en l'anotació d'aquesta biografia, mantenia correspondència epistolar amb Miguel de Unamuno: «Espero sus impresiones sobre la *Vida de San Francisco* de Jörgensen [...] Se ha traducido al alemán, al flamenco y al francés, y yo hubiera tenido verdadero gusto que V. lo hubiese traducido directamente del danés. Lo está traduciendo del alemán el Sr. Tenreyro, y yo corrijo las pruebas y anoto»; (Carta de J.M. de

volum l'any 1913,¹⁶ amb interessants notes crítiques del pare Elizondo,¹⁷ les quals foren expurgades de l'edició de 1916 (publicada en dos volums, que figura com si fos la primera).¹⁸ Durant l'any 1925 sortí a la llum una segona edició, revisada, que Ramon M. Tenreiro i el pare Elizondo dedicaren, ambdós, a la memòria del filòleg colombià Don Rufino-José Cuervo (terciari franciscà), que havia mort a París l'any 1911.¹⁹

Des de l'any 1918, el pare Elizondo treballà assíduament a l'estranger en recerques històriques sobre framenors irlandesos formats a Espanya, com Lucas Wadding,²⁰ i mostrà ja, a partir d'aquesta

---

Elizondo a M. de Unamuno, Sarrià 12 agost 1909; publicada per J.I. TELLECHEA, *El capuchino P. José M. de Elizondo y Miguel de Unamuno*, dins *Est.Fr.* 95 (1994) 115-116). Sobre la versió castellana al·ludida, Vg. J.JÖRGENSEN, *San Francisco de Asís. Versión castellana de Ramón María Tenreiro, revisada y anotada por fr. José María de Elizondo, menor capuchino*. Eds. 'La Lectura', Madrid 1913. Només aparegué el primer volum, que no es distribuí, i del qual només se'n conserva un exemplar a la Biblioteca Nacional de Madrid.

16. El *nihil obstat* de l'Orde caputxí fou signat pels franciscanistes Eduard d'Alençon i Frédegand d'Anvers, que actuaren de censors, i el ministre general, Pacific de Seggiano, concedí l'*imprimatur*.

17. Vg., especialment, les pp. 241-347: «Notas al 'San Francisco' de J. Jörgensen, por fr. José María de Elizondo, menor capuchino». A propòsit de la gran vàlua d'aquestes notes crítiques, la professora Arcelus, recentment, ha escrit: «Martí de Barcelona desconocí en sus citas la primera edición [castellana] de Jörgensen de 1913 con los *addenda et corrigenda* de Elizondo. No se explica de otro modo cómo haya podido pasar inobservada a los ojos de la crítica erudita de entonces una edición de tal rigor científico, máxime teniendo en cuenta que llevaba consigo el estudio de un texto clásico, uno de los testimonios que se recogieron sobre la tradición de las *fontes franciscani* en la península Ibérica durante la Edad Media: *El Floreto de Sant Francisco*, etc.» Vg. J.M. ARCELUS, *Floreto*, Madrid 1998, 30-31.

18. Vg. *San Francisco de Asís, biografía por Joahannes Jörgensen, traducida por Ramón María Tenreiro y revisada por Fr. José María de Elizondo, Menor capuchino*. Ediciones de «La Lectura», Madrid 1916.

19. Vg. J. JÖRGENSEN, *San Francisco de Asís. Biografía. Versión castellana de Ramón María Tenreiro, anotada por Fr. José María de Elizondo, Menor Capuchino*. Eds. «La Lectura», Madrid 1925, (2 volums).

20. «Estoy al presente trabajando para la causa de canonización de los Mártires irlandeses, rogado por el Arzobispo de Dublín y el Vice Postulador, un Padre Dominico. Muchos de ellos se educaron en los Colegios Irlandeses de España, y solían escribir sus cartas en español [...] Acabado este trabajo y otros sobre las relaciones de España e Irlanda en el pasado, Franciscanos Irlandeses educados en España, como Wadingo, Cavello, espero volver a la patria [...] Estoy formando una Biblioteca, que ya llega a los 30.000 vols, etc.»; (Carta de José M. de Elizondo al Ministro General, Londres 29 agost 1918; AGRoma, G 40 *Catalonia*, Sect.IV, s.f.). El desembre de 1921

època, moltes resistències a reintegrar-se a la Província de Catalunya.²¹ Mentrestant, seguia oferint, també, les seves col.laboracions amb la Eusko-Ikaskunta o «Sociedad de Estudios Vascos» de Donostia.²² Quan José M. de Elizondo tornà de Londres, en comptes d'establir-se a Barcelona, on jurídicament pertanyia, sojornà al col.legi de Lecároz, on prosseguí els seus estudis i recerques; tanmateix el ministre provincial de Navarra escriví a la Cúria General per tal d'urgir el retorn del pare Elizondo a la Província de Catalunya, car els preocupava que públicament es mostrés addicte al nacionalisme basc.²³ Un accident d'automòbil a Castro Urdiales el novembre de 1922, posaria fi, tanmateix, a la vida de José M. de Elizondo (quan anava amb una família amiga cap al santuari de Limpías),²⁴ i no s'arribà a produir el reingrés a la nostra Província de Catalunya, on el pare Elizondo s'havia mostrat aferrissadament anticatalanista (tot i ser nacionalista

---

sojornava encara a Londres, segons indicacions d'una carta d'Àngel Apraz, de la «Sociedad de Estudios Vascos», a José M. de Elizondo, tramesa a Londres el 15 de desembre de 1921, guardada a l'Arxiu General de l'Orde, a Roma.

21. El novembre de 1920 el ministre provincial de Catalunya escrivia d'aquesta faisó a José M. de Elizondo: «No me vuelva a escribir más sino para anunciarme que día llegará V.C. a Barcelona [...] Imagínese que efecto ha de producirme y hacerles a ellos que ahora salga V.C. con el escrúpulo de qué no regresa porque no tiene la obediencia»; (De Miquel d'Esplugues a José M. de Elizondo, Sarrià 8 novembre 1920; Còpia a l'AGRoma, G 40 *Catalonia*, Sect.IV, s.f.).

22. «Ha más de un mes que terminé un trabajo que he escrito este verano para la *Sociedad de Estudios Vascos*, solicitado por su Presidente, el Presidente de la Diputación de Guipúzcoa, etc.»; (Carta de José M. de Elizondo a Melcior de Benissa, Lecároz 10 octubre 1922; AG Roma, G 40, *Catalonia*, Sect. IV, s.f.).

23. «Suplico a V. Rma. envíe cuanto antes la obediencia del P. General, para que el P. José de Elizondo, que se halla aquí con licencia temporal de V.Rvma., vuelva a su Provincia [de Cataluña] o vaya a cualquiera otra, pues aquí no nos conviene su permanencia en la Provincia. Nos ha dado un buen disgusto [...] este desequilibrado religioso marchó a Bilbao, y sin reparo ninguno entró en los centros políticos Nacionalistas, principalmente en 'Juventud Vasca' [...] Conste que ningún religioso Nacionalista en la Provincia se había atrevido a presentarse en semejantes locales [...] Se ha publicado en la prensa, y no sería extraño que *nuestros enemigos los castellanos*, se aprovecharen de ese acto para acusarnos y denunciarnos ante las autoridades civiles y eclesiásticas»; (Carta del ministre provincial de Navarra, Ildefons de Ciàurriz, al procurador general, Melcior de Benissa, Lecároz 3 octubre 1922; AGRoma, G 40 *Catalonia*, Sect.IV, s.f.).

24. Vg. BASILI DE RUBÍ, *Necrologi*, Barcelona 1945, 310. Gregorio Múgica li dedicà una nota necrològica dins la revista «Études Basques» 14 (1923) 198.

basc!), tal com ho proven les cartes adreçades a D. Miguel de Unamuno.²⁵

En els primers anys del segle vintè, i dins el clima favorable a l'estudi de la vida i temps de sant Francesc suscitat, tal com anticipàvem més amunt, per l'anomenada «Qüestió franciscana», ran de la publicació, l'any 1894, de la polèmica *Vie de saint François d'Assise* de Paul Sabatier, els caputxins de Catalunya maldaren per oferir la versió d'algunes de les fonts primitives per a l'estudi de Francesc d'Assís com, per exemple, la traducció al castellà de la *Vita Prima* de Tomàs de Celano, a cura del pare Pelegrí de Mataró, publicada a Barcelona l'any 1909²⁶ i, també, la versió al castellà de la *Legenda Maior* de sant Bonaventura, a càrrec del pare Rupert M. de Manresa.²⁷ Poc després, el mateix pare Rupert encarregaria al jove escriptor Josep Carner la versió al català de *I Fioretti*, que fou publicada a Barcelona l'any 1909, amb un pròleg de Rupert M. de Manresa²⁸ i, una mica més tard, sembla que el pare Frederic de Berga animà Joaquim Cases-Carbó a traduir al català el «Càntic a les criatures», de sant Francesc.²⁹ Tot

25. «Que mi nombre no salga ni remotamente para nada *propter metum catalanistarum*, con los cuales tengo que convivir»; (Carta de J.M. de Elizondo a M. de Unamuno, Sarrià 12 agost 1909); publicada per J.I. TELLECHEA, *El capuchino P. José M. de Elizondo y Miguel de Unamuno*, dins *Est.Fr.* 95 (1994) 115.

26. Vg. TOMÁS DE CELANO, *Vida Primera de San Francisco de Asis. Primera versión castellana por el P. Fr. Pelegrín de Mataró, capuchino de la Provincia de N^a S^a de Montserrat de Cataluña*, Barcelona 1909. D'aquesta traducció, se'n feren elogioses recensions; Vg., per exemple, «Mensajero Seráfico» (= *Mens. Ser.*) XXVIII (1910) 160, etc. L'any 1918, Pelegrí de Mataró publicà una segona edició on hi traduí la *Vita Secunda* i altres obres de Celano: Vg., *Vida y milagros de S. Francisco de Asis. Contiene la Vida Primera, Vida Segunda, El Libro de los Milagros y la Leyenda para el uso del Coro que escribió el Beato Tomás de Celano, de la Orden Franciscana. Primera versión castellana por el P. Pelegrín de Mataró*, Barcelona 1918, amb acurades ressenyes crítiques, com la del pare Vicente de Peralta; Vg. *Est.Fr.* 21 (1918) 149.

27. Vg. *Vida de San Francisco de Asis escrita por el Seráfico Doctor San Buenaventura. Primera versión española por el P. Fray Ruperto M. de Manresa*, Barcelona [1907 ?].

28. Vg. *Floretes de Sant Francesch. Versió catalana de Joseph Carner. Pròlech del R.P. Rupert M. de Manresa, menoret caputxí*. Ed. Gili, Barcelona 1909.

29. Vg. J. CASES-CARBÓ, *Lloances a Déu i a totes ses creatures que féu Sant Francés[c] d'Assis, com era malalt a Sant Damià, prop de la ciutat d'Assis en setembre de 1225. Text original italià amb la traducció catalana de Joaquim Cases-Carbó*. Imp. L'Avenç, Barcelona 1915. L'escriptor i traductor Joaquim Casas, notablement marginat pels literats noucentistes, mantingué una bona amistat i relació amb el caputxí

això es desenvolupava en una circumstància històrica en què els caputxins de Catalunya entraven de ple en el moviment de redreç cultural que es vivia a Catalunya, establint alhora, una intensa relació amb el «Foment de Pietat Catalana»,³⁰ que es comprometé, l'any 1921, a tirar endavant la «Biblioteca Ascètica Franciscana»;³¹ i també una forta vinculació amb alguns dels escriptors més prestigiosos de Catalunya i Balears com, per exemple: Joaquim Ruyra,³² Jaume Bofill i Mates,³³ Josep Carner,³⁴ Maria-Antònia Salvà,³⁵ gran escriptora

---

Frederic de Berga, i el 22 d'agost de 1910 li dedicà la recopilació d'assajos nacionalistes titulats *Catalònia*, amb aquests termes: «Al Pare Frederic de Berga, caputxí. Record d'afecte de Joaquim Cases-Carbó», exemplar conservat a la B.H.C., Sig. 17.1.17, etc.

30. En els prospectes de propaganda de la nova col·lecció, hom hi llegia: «BIBLIOTECA ASCÈTICA FRANCISCANA. *Foment de Pietat Catalana* ha acollit la idea de la publicació d'aquesta 'Biblioteca' a càrrec dels Caputxins de Catalunya, la qual es proposa publicar els millors textos dels mestres de la mística franciscana migeval, fins ara desconeguts del gran públic pietós. A Catalunya, on la influència tradicional franciscana es veu palesa en la pietat i en els costums, el coneixement de les doctrines de l'escola seràfica serà altament beneficiós, etc.»; (APCC, *Publicacions*, Llig. A-15-9).

31. El primer volum de la col·lecció foren els: *Escrits autèntics del Pare Sant Francesc. Traducció catalana amb notes introductòries del Rd. P. Antoni M. de Barcelona*, Barcelona 1921. El primer exemplar fou dedicat «Al M.Rd.P. Frederic de Berga, Ministre Provincial, afectuosament fr. A. Ma., Sarrià, 10 novembre 1921»; exemplar de la B.H.C., Sig. 17.1.37.

32. Era terciari de Pompeia i bon amic del pare Jaume de la Cot i de Rupert M. de Manresa. Durant l'any franciscà de 1926-1927, pronuncià una conferència a l'antic convent de caputxins, a Blanes, immortalitzat dins la seva obra literària, que fou recollit dins la revista portaveu dels terciaris franciscans, d'obediència caputxina, amb un encapçalament que diu: «L'eminent prosador català, en Joaquim Ruyra, terciari franciscà, en l'acte de clausura de la Missió donada a Blanes, ara de poc, llegí un breu discurs que és una magnífica confessió de fe del gran escriptor»; Vg. «Catalunya Franciscana» 5 (1927) 290-292.

33. Jaume Bofill i Mates, *Guerau de Liost*, mantingué una fonda relació d'amistat i dependència espiritual amb els pares Miquel d'Esplugues i, sobretot, Rupert M. de Manresa. Sobre aquesta amistat, Vg. el treball de J.A. PALOMA, *Epistolari del P. Miquel d'Esplugues amb Jaume Bofill i Mates*, dins «Miscel·lània Joan Gili», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 407-430; V. SERRA DE MANRESA, *Cartes de Carner i Guerau de Liost a Rupert M. de Manresa*, dins *Est.Fr.* 90 (1989) 277-293. A la Biblioteca Hispano-Caputxina, hi ha un exemplar de luxe (il·lustrat per Esteve Monegal) de *La Montanya d'Amethystes*, Barcelona 1908, dedicat al pare Rupert: «Al dilectíssim Pare Rupert M. de Manresa, arca de puríssims col·loquis confidencials, font d'amables admonicions directives, Pare, mestre y amic»; B.H.C., Sig. 7-4-18, etc.

d'inspiració franciscana³⁶ que, força sovint, escriví la lletra d'himnes³⁷ i cants franciscans,³⁸ etc.

Un moment de gran maduresa del franciscanisme cultural fou la celebració del VIIè Centenari de la mort de sant Francesc, tal com ho

34. A semblança del seu bon amic Jaume Bofill i Mates, Josep Carner mantingué una bona relació tant amb el pare Miquel com amb el pare Rupert. Sobre aquestes relacions, Vg. la testimoniança epistolar editada per J.A. PALOMA, *Correspondència entre Josep Carner i el pare Miquel d'Esplugues*, dins «Miscel·lània Pere Bohigas» III, Montserrat 1983, 373-396; i, també, V. SERRA DE MANRESA, *Epistolari entre Josep Carner i Rupert M. de Manresa*, dins *Epistolari de Josep Carner II*, Barcelona 1995, 451-466. Quan morí la mare de Josep Carner, l'escriptor i polític féu celebrar misses al santuari de Pompeia: «Misas y funerales en esta Iglesia de N.S. de Pompeya. Día 28, a las nueve, la misa mensual para el eterno descanso de Dª María-Ana Puig-Oriol de Carner, q.s.g.h.»; Vg. *BDPompeia IV* (26 octubre 1913) 244, etc.

35. Aquesta escriptora mallorquina mantingué una llarga relació epistolar amb el seu director espiritual, pare Miquel d'Esplugues i, després amb el seu secretari personal, pare Agustí de Montclar. Vg. VALENTÍ SERRA DE MANRESA, *Cartes de Maria-Antònia Salvà a Miquel d'Esplugues*, dins *Est.Fr.* 89 (1988) 621-636; Id., *Cartes d'Agustí de Montclar a Maria-Antònia Salvà*, dins *Est.Fr.* 90 (1989) 451-475. Sobre el valor d'aquests epistolaris, l'escriptor Octavi Saltor escriví: «El dia que hom pugui publicar l'epistolari rebut per Maria-Antònia Salvà de l'Allapassa Ripoll, hom es podrà donar compte de la magnitud, amplitud i qualitat de les seves relacions personals. Entre elles, des del nostre punt de vista estant, cal destacar els caputxins de la Província de Nostra Senyora de Montserrat, i dintre de l'Orde, l'inolvidable P. Miquel d'Esplugues, que tanta influència exercí en la vida intel·lectual, etc.»; Vg. OCTAVI SALTOR, *En la mort de Maria-Antònia Salvà. Rèquiem franciscà per una poetessa*, dins «Apostolado Franciscano» (= *Ap. Fran.*) 49 (1958) 60-62.

36. Sobre l'espiritualitat franciscana de la poetessa de Lluçmajor, Vg. VALENTÍ SERRA DE MANRESA, *A propòsit del franciscanisme de Maria-Antònia Salvà, i edició d'algunes cartes de l'epistolari Salvà-Esplugues*, dins *Est.Fr.* 97 (1996) 23-38.

37. El 26 d'abril de 1915, a l'Escola Seràfica d'Igualada s'estrenà l'himne a la Mare de Déu del Bon Consell, escrit per Maria-Antònia Salvà, que començava d'aquesta faísó: «A vós, Maria s'encomana, així l'infant com el donzell, etc.», musicat pel pare Nicolau de Tolosa i per Mn. Lluís Romeu: «Es cantà per primera volta l'himne a la Mare de Déu del Bon Consell, la lletra del qual composà V., essent la música, una de Mossèn Lluís Romeu, i una altra del P. Nicolau de Tolosa, caputxí de la nostra Província»; (Carta de Miquel d'Esplugues a M.A. Salvà, Sarrià 27 abril 1915, conservada a l'APCC i publicada dins *Est.Fr.* 97 (1996) 32-33).

38. Per exemple, l'any 1909 escriví l'*Himne del Terciari Franciscà. Lletra de Maria A. Salvà. Música de Jusep Massot*, Palma de Mallorca 1909. L'any 1912 escriví un himne a Santa Clara en ocasió de l'any-centenari: «Terminados los Sagrados Misterios, las jóvenes educandas de las religiosas Terciarias del P.S. Francisco, dejaron oír sus afinadas voces cantando el himno de la Santa compuesto expresamente para el Centenario por la gran poetisa franciscana M. Antonia Salvà»; Vg. *Mens. Ser.* XXX (1912) 281, etc.

posà ja de relleu el pare Basili de Rubí en un extens article publicat l'any 1985, poc abans del seu traspàs.³⁹ Les principals publicacions, fruit d'aquest centenari franciscà, foren la vida de sant Francesc que, documentadament i en perspectiva catalana, publicà el pare Antoni M. de Barcelona,⁴⁰ així com l'acurada miscel·lània titulada *Franciscalia*,⁴¹ en la qual participaren els més destacats investigadors i escriptors de Catalunya, com: Pere Bohigas, Tomàs Carreras i Artau, Josep M. Capdevila, Agustí Duran i Sampere, Manuel de Montoliu, Josep Puig i Cadafalch, Ferran de Sagarra, Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Valls i Taberner, Valeri Serra i Boldú, entre molts d'altres.

Dins d'aquest moviment franciscanista a Catalunya cal esmentar la figura del pare Ambròs de Saldes (Ramon Fontdevila i Fontdevila), eminent historiador i documentalista, que nasqué el 1863 a la població de Saldes, a la comarca del Berguedà. De jove, ingressà l'any 1882 a l'Orde dels framenors caputxins, on rebé el nom amb el qual sempre més seria conegut: fra Ambròs de Saldes. Acabat el temps de noviciat, el dia primer de setembre de 1883 professà la Regla de sant Francesc, i el 5 de juny de 1887 rebé l'orde del presbiterat. Després de l'ordenació sacerdotal es dedicà llargament a la formació teològica dels joves estudiants caputxins i, alhora, intervingué eficaçment en el govern pastoral de la Província d'Aragó, i després de Catalunya, com a definidor provincial, entre els anys 1895 i 1924. Féu aportacions diverses a la història local amb la publicació d'unes notes històriques que publicà anònimament a Barcelona l'any 1926, sobre Saldes i el santuari de Gresolet⁴² i, sobretot, és força destacable la seva aportació al franciscanisme cultural, per l'edició d'importants documents (majoritàriament de l'Arxiu de la Corona d'Aragó)⁴³ en forma d'una

39. Vg. BASILI DE RUBÍ, *Expansió cultural del franciscanisme a la dècada 1926-1936*, dins *Est.Fr.* 86 (1985) 603-660.

40. Vg. ANTONI M. DE BARCELONA, *Vida de Sant Francesc d'Assís*. Barcelona, Ed. Franciscana, 1927.

41. Vg. *Franciscalia. En la convergència centenària del trànsit del 'Poverello' (1226), de la seva canonització (1228), i de l'autoctonia de l'orde caputxí (1528)*. Ed. Franciscana, Barcelona 1928.

42. Vg. *Notes històriques sobre el poble de Saldes i el Santuari de Santa Maria de Gresolet. Novena en honor a la Mare de Déu de Gresolet per un devot seu*. Ed. Franciscana, Barcelona 1926.

43. «Vulgarizar el riquísimo tesoro que, relativamente a las cosas franciscanas, se encierra en el Archivo de la Corona de Aragón. La mayor parte de documentos que

acurada col·lecció diplomàtica, sobre l'origen del franciscanisme en els reialmes de l'antiga Corona d'Aragó⁴⁴ i, també, documents diversos sobre la implantació de la vida caputxina a Catalunya.⁴⁵ Té un especial interès teològic la versió-adaptació al llatí, efectuada pel pare Ambròs, del treball de cristologia franciscana⁴⁶ del caputxí francès Joan-

---

publicarem de allí proceden, etc.»; Vg. AMBRÓS DE SALDES, *La Orden Franciscana en el antiguo Reino de Aragón*, dins *Est.Fr.* 1 (1907) 89.

44. Vg., sobretot, AMBRÓS DE SALDES, *La Orden franciscana en el antiguo Reino de Aragón. Colección Diplomática*, dins *Est.Fr.* 1 (1907) 88-92, 219-222, 279-282, 354-358, 414-417, 478-482, 537-540, 608-612, 753-757; 2 (1908) 26-30, 94-96, 148-151, 219-222, 290-294, 357-360, 402-407, 472-475, 542-545, 596-599, 668-672, 727-730; 3 (1909) 114-116, 354-358; 4 (1910) 258-260 i 350-352. Aquesta col·lecció diplomàtica començava amb la transcripció anotada de «Documentos históricos sobre la Orden del Padre San Francisco en el antiguo Reino de Aragón, durante el reinado de D. Jaime el Conquistador, desde el año 1219 hasta el de 1276». En aquest mateix sentit, Vg., també, la recopilació posterior efectuada pel pare Ambròs, titulada: *Documentos inédits per a la història de l'antiga Província franciscana d'Aragó, (segles XIII-XIV)*, dins *Est.Fr.* 46 (1934) 98-107, etc.

45. Vg. AMBRÓS DE SALDES, *Establecimiento de los capuchinos en España y fundación de sus conventos en Cataluña*, dins *Est.Fr.* 2 (1908) 87-93, 143-147 i 351-356, on publica diversos i interessants «Documentos relativos al establecimiento de los capuchinos y fundación de sus conventos en Cataluña en 1578». En aquest mateix sentit, Vg. també, la publicació anotada de la *Crònica inèdita de los frailes menores capuchinos de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña*, dins *Est.Fr.* 5 (1910) 171-174, 396-400, 471-475; 6 (1911) 183-187 i 7 (1912) 93-110, on Ambròs de Saldes edita, per primera vegada, la crònica redactada l'any 1612 pel pare Miguel de Valladolid, titulada: *Libro I [primero] de la fundación desta Provincia de los Capuchinos de la Madre de Dios de Cataluña, primera de España*, conservada a la secció de manuscrits de la Biblioteca Universitària de Barcelona. Sobre la importància d'aquesta crònica i altres manuscrits caputxins, Vg. el treball de BASILI DE RUBÍ, *Manuscrits caputxins a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona*, dins *Est.Fr.* 72 (1971) 99-111.

46. Vg. *Proludium de Primatu Domini N. Jesu Christi et causa motiva Incarnationis a P. Joanne Baptista a Parvo-Bornand, Ord. Minorum S. Francisci Capuccinorum, sermone gallico exaratum et nunc primo a Fr. Ambrosio a Saldes, ejusdem Ordinem, in latinum versum*. Apud Subirana Fratres, Barcinone 1902. Entre d'altres coses, el pare Ambròs hi afegí uns apèndixs de textos cristològics, amb la doctrina del menoret Francesc Eiximenis, i de l'agustiniana Luis de León: [Vg. les pp. 356-362], etc. El pare Miquel d'Esplugues comentà, àmpliament, aquest treball del pare Ambròs sobre la causa motiva de l'Encarnació del Verb en la perspectiva de la Teologia Franciscana, en els primers números de la «Revista de Estudios Franciscanos». Vg. *Est.Fr.* 1 (1907) 82-87: «La causa motiva sobre la Encarnación del Verbo. Algo sobre teología franciscana. A propósito de un libro».

Baptista de Petit-Bornand titulada: *Essai sur la Primauté de Notre-Seigneur Jésus-Christ et sur le motif de l'Incarnation*, on es recull l'opinió diversa dels teòlegs sobre el motiu de l'Encarnació del Verb i, alhora, s'insisteix teològicament en el paper de Crist-Mitjancer, en la divinització del creient i, òbviament, en la visió paulina de Jesucrist com a primogènit i cap de l'Església. Ambrós de Saldes morí poc després d'acabada la guerra civil, al convent d'Arenys de Mar, el dia 22 de setembre de 1940.⁴⁷

Al costat del pare Ambrós, emergeix la figura del pare Martí de Barcelona (Jaume Bogunyà i Casanoves), destacat medievalista i franciscanista, nascut la diada de sant Francesc d'Assís de l'any 1895, a la barcelonina barriada de Sant Andreu de Palomar. Després de cursar els estudis primaris al col·legi «Jesús, Maria i Josep», dirigit pels religiosos Fills de la Sagrada Família, ingressà al Seminari diocesà de Barcelona, on seguí els estudis de llatí i d'humanitats. Davant les inclinacions del jove Jaume Bogunyà cap a la vida religiosa, fou convidat pel seu oncle, pare Casanoves, visitador general dels monjos benedictins, a ingressar a l'Abadia de Montserrat. El jove, tanmateix, acabà decidint-se per la forma de vida dels framenors caputxins i, a l'edat de 15 anys, vestí l'hàbit de sant Francesc al convent-noviciat d'Arenys de Mar; era el 15 d'octubre de 1910, i des d'aquell dia prengué el nom de fra Martí de Barcelona, amb el qual ha passat a la historiografia. Després de professar la Regla de sant Francesc, fra Martí de Barcelona fou destinat al convent d'Olot per a cursar-hi els estudis de filosofia (cursos de 1911-1914), i a partir de l'any 1914 formà part de la comunitat del convent de Sarrià, on seguí els estudis teològics i va emetre els vots solemnes el dia 18 d'abril de 1915. Poc abans de ser destinat a l'Escola Seràfica d'Igualada com a professor, Martí de Barcelona rebia l'orde del presbiterat, amb data 5 de maig de 1918; i acabat el curs de 1919, tornà al convent de Sarrià a fer-hi de professor i, posteriorment, a tenir cura de la biblioteca provincial, ran de la seva creació l'any 1922.⁴⁸

El pare Martí va iniciar-se com a historiador i documentalista en el convent de Sarrià.⁴⁹ Efectivament, la gran quantitat de notícies

47. Vg. «Analecta OFM Cap.» 57 (1941) 66.

48 «Es crea el càrrec de Bibliotecari Provincial [...] Per al nou càrrec es nomena el R.P. Martí de Barcelona»; (Circular de Frederic de Berga als religiosos, Sarrià 10 agost 1922, núm. VIII; APCC, *Circulars i cartes*, s.f.).

49. Són molt interessants els documents i dades que aplegà per redactar una història

bibliogràfiques, descripció i edició de documents, monografies d'autors franciscans i edició de clàssics catalans, són el millor exponent de la seva extraordinària aportació en el camp de la cultura i historiografia franciscana; una contribució que suscità l'interès, l'estímul i la reconeixença de personalitats en el camp de la història de la teologia, de l'Església, de l'arxivística i del franciscanisme com el famós franciscanista Paul Sabatier,⁵⁰ els eminents eclesiàstics alemanys Heinrich Finke,⁵¹ Johannes Vincke⁵² i Martin Grabmann,⁵³ el framenor Jean F. Bonnefoy, expert en teologia franciscana,⁵⁴ el famós teòleg i medievalista carmelità Bartomeu M. Xiberta,⁵⁵ el lul·lista mallorquí

---

de la filosofia a Catalunya; Vg., per exemple, *Notes i documents per a la història de la filosofia a Catalunya. Fra Joan Jaume*, dins «*Criterion*» 1 (1925) 367-371; *Documents per a la història de la filosofia a Catalunya. Ferrarius Catalanus O.P. (s. XIII)*, *Ibid.* 3 (1927) 479-483, *Fra Antoni Andreu O.M. 'Doctor dulcifluus' (s. XIV)*, *Ibid.* 5 (1929) 321-346, etc.

50. En una carta de l'any 1921, després de lloar la publicació del pare Martí, *Estudio crítico de las fuentes históricas de San Francisco y Santa Clara*, l'animava a prosseguir les recerques amb un «Bon courage!»; (APCC, Llig. B-10-9, s.f.). Paul Sabatier (1858-1928), pastor calvinista amb ministeris pastorals a Estrasburg, dedicà bona part de la seva vida a l'estudi de Sant Francesc d'Assís i del franciscanisme. Autor d'una polèmica biografia sobre Sant Francesc (publicada el 1893, i que originà l'anomenada 'qüestió franciscana'), l'any 1902 fundà la 'Società Internazionale di Studi Francescani' a Assís, i fou el director de les famoses sèries documentals *Collection de documents pour l'histoire religieuse et littéraire du moyen-âge* (anys 1898-1909) i els *Opuscles de critique historique* (anys 1901-1908), etc.

51. Especialista de la història de l'Església catalanoaragonesa en el període baix-medieval, es centrà en temes d'història cultural i de política internacional catalanes. Morí a Friburg de Brisgòvia l'any 1938.

52. Iniciat als estudis catalanòfils per H. Fincke, fou un notable especialista en les relacions de l'Església i els estats de la confederació catalanoaragonesa durant l'època baix-medieval. Durant llargs anys ensenyà a la Universitat de Friburg de Brisgòvia i prosseguí la tasca de Fincke en la direcció dels *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*. Morí a la població de Vinckenhof de Gretesch l'any 1975.

53. Eminent historiador de la teologia catòlica i, també, autor de treballs sobre escriptors medievals de la família franciscana i de l'escolàstica, en general, tal com es posà de relleu en la breu nota necrològica publicada dins «*Collectanea Franciscana*» 20 (1950) 171-172, ran de la mort de Grabmann, ocorreguda el 9 de gener de 1949.

54. Vg. una breu necrologia dins «*Collectanea Franciscana*» 29 (1959) 128, on es posa en relleu l'aportació del pare Bonnefoy (1897-1958) en el camp de la mariologia i dels estudis escotistes i bonaventurians.

55. És molt notable l'aportació de Bartomeu M. Xiberta a la història de la filosofia catalana medieval, amb importants contribucions a la revista de filosofia catalana

Francesc Sureda Blanes,⁵⁶ l'expert estudiós de còdexs medievals August Pelzer,⁵⁷ entre molts d'altres, tal com ho prova a bastança el text d'algunes cartes conservades a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya.

Fra Martí de Barcelona, des de molt jove, havia donat mostres d'especial aptitud per a l'estudi i recerca, i també per a la traducció d'obres estrangeres. Per exemple, endegà la versió al castellà de l'obra ascètica del caputxí Cesari de Tours sobre la perfecció espiritual en la perspectiva franciscana (molt lloada pel Papa Benet XV i pel cardenal Mercier), que els caputxins de Catalunya publicaren a Barcelona l'any 1926,⁵⁸ i també la traducció de l'obra del Dr. Cavagna sobre el valor educatiu de la litúrgia en la vida del creient.⁵⁹ Ran de l'èxit de la publicació del *Estudio crítico de las fuentes históricas de San Francisco y Santa Clara*, (Barcelona 1921),⁶⁰ on aplegà i sistematitzà totes les fonts impreses per a l'estudi de sant Francesc i santa Clara⁶¹ (amb un apèndix de les fonts per a l'estudi de la reforma caputxina).⁶² Martí

«Criterion». Nascut a Santa Coloma de Farners l'any 1897, morí a Terrassa l'any 1967. A títol d'homenatge pòstum acaba de sortir una interessant miscel·lània titulada: *Cerni Essentia Veritatis*, Barcelona 1999, amb bons estudis sobre la vida i aportacions del pare Xiberta.

56. Fundador l'any 1935 de la *Schola Libera Lullismi*, actualment *Maioricensis Schola Lullistica*, té moltes publicacions de tema lul·lià. Morí l'any 1955.

57. August Pelzer (1876-1958) estudià diversos còdexs de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, especialment de tema franciscà i lul·lià. Vg. una breu nota necrològica dins «Collectanea Franciscana» 29 (1959) 127.

58. Vg. *La perfecció seràfica según San Francisco por el P. Cesáreo de Tours. O.M.Cap. Versión española de la segunda edición francesa por el P. Martin de Barcelona, O.M.Cap.*, Ed. Franciscana, Barcelona 1926.

59. Vg. J. CAVAGNA, *La liturgia y la vida cristiana. Versión de la primera edición italiana por el P. Martin de Barcelona, O.M.Cap.*, Barcelona 1935. El mateix any aparegué, també, la versió catalana a càrrec del pare Nolasc, publicada per mateixa editorial de Lluís Gili; (Vg. J. CAVAGNA, *La litúrgia i la vida cristiana. Versió de la primera edició italiana pel P. Nolasc del Molar. O.M.Cap.*, Barcelona 1935, amb un pròleg del traductor que manca a la versió castellana).

60. Vg. *La Orden Franciscana. Estudio crítico de las fuentes históricas de San Francisco y Santa Clara, por el R.P. Martin de Barcelona, O.M.Cap.*, Ed. Políglota, Barcelona 1921.

61. Aquesta obra fou àmpliament ressenyada dins «Franciscana» [abans «Neerlandia Franciscana»] V (Antwerpen 1922) 264-266.

62. Vg. *Estudio crítico de las fuentes*, Barcelona 1921, 203-254: «Introducción a la historia capuchina».

de Barcelona, després d'uns mesos de sojorn al convent de Mallorca (on anà per tal d'investigar els fons dels arxius mallorquins) fou nomenat, amb data 10 d'agost de 1922, bibliotecari provincial i, a finals de l'any 1923 es tramità la seva matriculació a la universitat de Lovaina, on fou enviat per tal que es perfeccionés en història eclesiàstica⁶³ durant els cursos de 1924-1926. Quan retornà de Lovaina l'any 1926, fou destinat al convent de Sarrià on féu novament de bibliotecari i professor. Des de l'any 1930, actuà, eficaçment, de redactor en cap de la revista «Estudis Franciscans».⁶⁴

Cal esmentar que l'any 1929 el pare Martí anà a Roma a fer recerques als arxius vaticans, i hom intentà d'incorporar-lo a l'incipient «Istituto Storico» que els framenors caputxins havien de crear, l'any següent, a la població d'Assís,⁶⁵ amb el nom de «Collegium S. Laurentii Brundusini»,⁶⁶ però fou reclamat per la Província de Catalunya per tal que prosseguís les investigacions sobre el franciscanisme primitiu dins de la Corona catalanoaragonesa i coordinés la redacció de la revista «Estudis Franciscans». Per això, per tal de facilitar-li la tasca i la consulta als arxius de Barcelona, fou destinat al santuari barceloní de Pompeia durant el trienni de 1933-1936, però no arribà a incardinar-s'hi, i ho féu al convent de l'Ajuda (molt més aprop de la Biblioteca Universitària, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i el de Protocols), des d'on dirigia l'esmentada revista «Estudis Franciscans»⁶⁷ i alhora feia de secretari de redacció de la 'Biblioteca de Sants Pares', que

63. «En 1924 los Superiores, que comprendieron las capacidades de aquel joven que no estaba ocioso ni un instante, lo mandan a Lovaina a perfeccionarse en historia eclesiástica»; Vg. PACÍFIC DE VILANOVA, *El R. P. Martí de Barcelona*, dins *Ap. Fran. XXVIII* (1941) 5-6.

64. «S'acordà que actués de redactor en cap el P. Martí de Barcelona»; (Vg. la *Circular de Maties de Sant Llorenç als Religiosos*, Sarrià 2 febrer 1930, APCC, *Circulars i cartes*, s.f.).

65. Així ho indicava, confidencialment, el pare Carles de Barcelona al pare Enric de Tolosa, missioner a Bluefields: «Anada a Roma del P. Martí de Barcelona, a qui segurament se'l quedaran a Assís per a formar part del Comitè o Comissió de gent sàvia [= Istituto Storico] per a treballar en estudis de l'Orde caputxí, etc.»; (De Carles de Barcelona a Enric de Tolosa, Sarrià 8 juny 1929; APCC, *Correspondència*, s.c.).

66. Vg. *Lexicon Capuccinum*, Roma 1951, 823: «Institutum Historicum OFM Cap.»; «Analecta OFM Cap.» 46 (1930) 307-308: «Decretum erectionis Collegii S. Laurentii a Brundusio, Assisii».

67. Vg. ANDREU DE PALMA, *Historia del Santuario de Nuestra Señora de Pompeya de la Ciudad de Barcelona*, f. 120.

publicava la 'Col.lecció Catalana de Clàssics Cristians' de la 'Paraula Cristiana'.

Poc abans d'esclatar la revolució i guerra civil, fou elegit membre honorable de la 'Maioricensis Schola libera lullismi', amb data 1 d'abril de 1936. Amb la persecució religiosa suscitada a partir del juliol de 1936, el pare Martí aconseguí fer-se escàpol,⁶⁸ fins que, el desembre de 1936, fou detingut per membres del Comitè de Sant Andreu de Palomar, empresonat a la «Checa» de Sant Elies, i occit 'in odium fidei' al cementiri de Montcada el dia 19 de desembre de 1936.⁶⁹ Aquell mateix any 1936, havia estat guardonat amb el premi 'Francesc Vives', concedit per l'Institut d'Estudis Catalans, al diplomatarí titulat *La cultura catalana durant el regnat de Jaume II*, que romangué inèdit fins l'any 1990.⁷⁰ La selecció de documents aportada pel pare Martí (en la seva majoria procedents dels Registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó) mostra, sòlidament, com el període d'or de la cultura catalana medieval s'anà configurant durant els 35 anys del regnat de Jaume II. En els 476 documents transcrits en aquest diplomatarí hi trobem abundoses dades sobre la construcció de ponts, dels sepulcres reials a Santes Creus, de la catedral de Barcelona i de València, sobre l'activitat d'escoles d'iniciativa privada, sobre l'activitat de traductors, il·luminadors, pintors i escultors, etc. El valor d'aquest diplomatarí, que havia enllestit el pare Martí de Barcelona poc abans de la guerra civil fou posat àmpliament en relleu en un extens comentari bibliogràfic que li dedicà el Dr. Perarnau dins les pàgines del «Arxiu

68. «El 20 de julio de 1936 aun estaba en el convento de N.S. de la Ayuda [...] le avisan del peligro inminente. Acaba rápidamente [la Santa Misa], se quita los ornamentos sagrados. Sube a su celda, y tiene el tiempo preciso para vestirse de seglar y saltar por la terraza a lugares más seguros [...] El Comité de San Andrés lo tiene fichado, y al conocer sus actividades, pondrá mayor empeño en sus designios criminales, etc.»; Vg. *Ap. Fran.* XXVIII (1941) 6.

69. Vg. *Beatificationis seu declarationis martyrii Servorum Dei P. Friderici a Berga et sociorum*, Barcelona 1957, 62-66: «Siervo de Dios, P. Martín de Barcelona, capuchino».

70. La publicació s'efectuà en tres trameses dins la revista «Estudios Franciscanos», de la qual el pare Martí havia estat director en el període immediat a la guerra civil. Vg. MARTÍ DE BARCELONA, *La cultura catalana durant el regnat de Jaume II* [Amb una presentació bio-bibliogràfica de l'autor per Valentí Serra i una taula de noms per Josep Torné], dins *Est.Fr.* 91 (1990) 213-295; 92 (1991) 127-245; 92 (1991) 383-492. Després se'n féu un tiratge reduït, aplegat en un sol volum, per a les principals biblioteques.

de Textos Catalans Antics»,⁷¹ ran de la seva publicació dins la revista «Estudios Franciscanos».

En el moment d'historiar el franciscanisme cultural, el pare Teodosio Lombardi volgué presentar el pare Martí de Barcelona com un dels framenors caputxins més il·lustres del segle vintè⁷² puix que, a més d'una gran quantitat de notes i articles a les revistes: «Criterion», «Catalunya Franciscana», «Estudis Franciscans», «Analecta Sacra Tarraconensia», «Études Franciscaines», *Dictionnaire de Théologie Catholique*, publicà l'interessantíssim *Inventario de Mss. [manuscritos] referentes a la historia de nuestra Provincia Capuchina de Cataluña*, (Barcelona 1921);⁷³ edità el manuscrit inèdit de Jaume Caresmar sobre la seu primada de l'Església de Tarragona, titulat *Historia de la primacia de la Seu de Tarragona*;⁷⁴ edità la *Doctrina Compendiosa* de Francesc Eiximenis,⁷⁵ i més de tres-cents capítols del *Terç del Crestià*, publicats entre 1929-1932 en la col·lecció «Els nostres clàssics» de l'Editorial Barcino.⁷⁶ També, per la seva banda, l'eminent historiador del pensament filosòfic, Joaquim Carreras i Artau, valorà molt positivament les aportacions del pare Martí a la història de la filosofia franciscana medieval, sobretot les interessants aportacions documentals a l'estudi de l'escotisme dins dels reialmes de l'antiga Corona d'Aragó.⁷⁷

71. Vg. «Arxiu de Textos Catalans Antics» 11 (1992) 467-470.

72. Vg. T. LOMBARDI, *Storia del francescanesimo*, Padova 1980, 387.

73. Inicialment es publicà dins la «Revista de Estudios Franciscanos», després se'n féu un tiratge a part (Barcelona, Imp. Verdaguer, 1921); Vg. MARTÍ DE BARCELONA, *Inventario de Mss. [manuscritos] referentes a la historia de nuestra provincia capuchina de Cataluña*, dins *Est.Fr.* 24 (1920) 292-299, 367-376; 25 (1920) 36-50, 122-131, 209-217, 441-445; 26 (1921) 356-372, 444-452. Aquest treball el completà el pare ORIOL DE BARCELONA, *Inventario de Mss. [manuscritos] referentes a la historia de nuestra Provincia de Capuchinos de Cataluña. Apéndice C. Convento de Mallorca*, dins *Est.Fr.* 27 (1921) 189-205; 28 (1922) 289-299, amb manuscrits caputxins dels arxius mallorquins.

74. Vg. *Història de la primacia de la Seu de Tarragona pel Pare Jaume Caresmar, premonstratenc de Bellpuig. Manuscrit inèdit transcrit i prologat pel P. Fr. Martí de Barcelona, O.M.Cap.* (Biblioteca Tarraconense, I), Tarragona 1924.

75. Vg. FRANCESC EIXIMENIS, *Doctrina Compendiosa. Text i anotació pel P. Martí de Barcelona, O.M.Cap.*, Barcelona, Barcino, Col. Els Nostres Clàssics, 1929.

76. Vg. FRANCESC EIXIMENIS, *Terç del crestià*. A cura dels Pares Martí de Barcelona i Norbert d'Ordal. Ed. Barcino, Barcelona 1929; (Vol. II, any 1930 i Vol.III, any 1932).

77. Vg. J. CARRERAS ARTAU, *Notas sobre el Escotismo medieval en la Provincia Franciscana de Aragón*, dins «Antonianum» 40 (1965) 467-479: «Por lo que hace

Després d'aquestes pinzellades sobre aportacions diverses dels caputxins catalans, maldarem per esbrinar, tot seguit, el grau d'implicació dels caputxins de Catalunya amb el modernisme teològic.

2. ELS CAPUTXINS DE CATALUNYA I EL MODERNISME TEOLÒGIC

Cal indicar, d'entrada, que el modernisme teològic és un moviment ideològic força difícil de qualificar a causa de les distintes tendències que aglutina⁷⁸ i, sobretot, hem de considerar-lo com una forta crisi de

---

referencia a los maestros franciscanos de la Provincia de Aragón, disponemos de varios estudios biográficos del malogrado P. Martí de Barcelona OFM Cap., quien realizó una labor preparatoria digna de encomio, dados los escasos medios que tuvo a su alcance. La tarea del P. Martí quedó limitada a una exploración de los archivos de Cataluña y a una consulta de los catálogos de las más importantes bibliotecas de Europa, con el resultado de establecer el inventario, localización y descripción de muchas de las obras escritas por nuestros maestros franciscanos, etc.»; (pp. 468-469). Per a l'estudi de l'expansió de l'escotisme en els regnes de la Corona d'Aragó, és bàsic el treball que el P. Martí elaborà sobre el framenor Pere Tomàs que, vers l'any 1334, era catedràtic de filosofia al *Studium solemne* de Barcelona; Vg. MARTÍ DE BARCELONA, *Fra Pere Tomàs (S.XIV). Doctor strenuus et invincibilis*, dins *Est.Fr.* 39 (1927) 90-103, etc.

78. Com que el terme «modernisme» presentava moltes ambigüitats, amb la voluntat d'aclarir conceptes, poc després de la condemna del modernisme s'enllestí ja, l'any 1908, un primer estudi crític sobre el modernisme teològic, força extens; (Vg. A. COLLETTI, *Studi critici sul modernismo*, Torino 1908, VIII + 456 pp.); i l'any 1913 es publicà una primera història del modernisme: Vg. A. HOUTIN, *Histoire du Modernisme catholique*, Paris 1913, editat a expenses del mateix autor. Semblantment, Albert Houtin, anteriorment, ja havia ofert una interessant recerca sobre la qüestió bíblica en els anys immediats a l'esclat de la crisi modernista: Vg., A. HOUTIN, *La question biblique au XXème siècle*, Paris 1906, publicada un any abans de l'encíclica *Pascendi*. Posteriorment, una bona aproximació als continguts i abast del modernisme l'oferí J. RIVIÈRE, *Le Modernisme dans l'Église. Étude d'histoire religieuse contemporaine*, Paris 1929 i, també, E. POULAT, *Histoire, dogme et critique dans la crise moderniste*, Paris-Tournai 1962, etc. A nivell hispà, una de les primeres obres d'orientació anti-modernista, fou la preparada pel reverend ROMUALD SANTALLUCIA CLAVEROL, *Qué es el modernismo? Apuntes sobre la extensión histórico-doctrinal de este error*, Barcelona 1908, amb un pròleg del jesuïta Lino Murillo; juntament, també, amb la publicació de la versió castellana del «Catecisme sobre el Modernisme», de J.B. Lemius (autor principal, com veurem) de l'encíclica *Pascendi*. Una bona síntesi, àmpliament documentada, sobre el modernisme teològic ens és donada pel pare EVANGELISTA VILANOVA, dins el volum tercer de la *Història de la teologia cristiana*, Barcelona 1989, 453-480:

creixença que sacsejà la vida eclesial al començament del segle vintè. El trobem descrit, en els seus errors i característiques principals, en el text de l'encíclica *Pascendi*, de l'any 1907, que el condemnà.⁷⁹ Alguns estudiosos han vist aquest «temps de crisi» dels primers decennis de la història eclesiàstica del segle xx, com una crisi molt semblant a la que s'originà a la universitat de París,⁸⁰ en el segle XIII, amb la introducció d'Aristòtil; o bé la crisi provocada per les qüestions plantejades per les ciències empíriques als teòlegs del Renaixement, car, durant el segle dinovè, amb la fascinació per la filosofia germànica (especialment la kantiana), i el fort progrés de les ciències experimentals i històriques (sobretot amb l'aplicació de la crítica històrica a la Sagrada Escriptura), s'originaren controvèrsies i incerteses en la reflexió de filòsofs i teòlegs. Tanmateix, pel fet de ser un moviment, més aviat «elitista», d'intel·lectuals i d'entesos es vegé privat d'una base consistent i no arribà a consolidar-se; per això, allò que realment feia por a les institucions eclesiàstiques era la «nova» realitat que emergia en l'horitzó de la cultura europea, que empenyia a revisar, a fons, el concepte de «tradició» en la vida eclesial. El «modernisme», doncs, és un efecte de conjunt en el qual cal distingir un seguit de causes convergents d'ordre científic, històric, filosòfic i teològic, que finalment acabarien provocant una forta crisi a l'interior de l'Església, que esclatà a partir del decret

---

«La crisi modernista», i també, l'article «modernisme» dins del *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* II, Barcelona 2000, 635-637. Pel que fa a l'impacte del modernisme entre els biblistes, Vg. F. RAURELL, *Un comentari inèdit del 'Cantic dels Càntics'. L'exegesi catòlica entre 1900-1940*, dins *Est.Fr.* 90 (1989) 169-251, etc. Recentment, el professor Raurell acaba de publicar una monografia, força tendenciosa i mal estructurada, sobre l'acció del cardenal Vives i Tutó en la lluita antimodernista, de qui malda per rebaixar-ne la participació, malgrat la documentació. Vg. F. RAURELL, *L'antimodernisme i el Cardenal Vives i Tutó*, Barcelona, 2000. A l'apartat de ressenyes bibliogràfiques d'aquest volum 73 d'A.S.T. oferim la recensió crítica de l'esmentat estudi sobre Vives i Tutó i la lluita antimodernista.

79. Poc després de la publicació de la *Pascendi*, aparegueren tractats teològics en els quals es maldà per sistematitzar, i impugnar, els principals errors modernistes;ací destaquem el treball del cardenal DESIDERI MERCIER, *Le modernisme. Sa position vis-a-vis de la science. Sa condamnation par le Pape Pie X*, Brussel·les 1908. Vg. també, la monografia de CESAR CARBONE, *De modernistarum doctrinis. Tractatus philosophicus-theologicus*, Roma 1909, etc.

80. Ho suggereix CLAUDE TRESMONTANT en la seva monografia *La crise moderniste*, Paris 1979, que es publicà en castellà l'any 1981 a Barcelona.

Lamentabili sane exitu (3 de juliol de 1907)⁸¹ i, sobretot, de l'encíclica *Pascendi dominici gregis* (8 de setembre de 1907),⁸² preparada pels cardenals Merry del Val, Vives, i De Lai, i redactada per J.B. Lemius⁸³ (amb la directa col.laboració del cardenal L. Billot (neotomista), en els aspectes doctrinals, i del cardenal caputxí, el català Josep de Calassanç Vives i Tutó, en els aspectes jurídics i pràctics).⁸⁴

81. Els caputxins reproduïren el text complet del decret *Lamentabili* en el fascicle del mes d'agost de «Analecta OFM Cap.» XXIII (1907) 225-229.

82. El text de la *Pascendi* es reproduí dins «Analecta OFM Cap.» XXIII (1907) 289-319. La «Revista de Estudios Franciscanos» n'oferí el text llatí, juntament amb la versió castellana, a partir del núm. 10, corresponent al mes d'octubre: Vg. *Encíclica de Nuestro Santísimo Padre el Papa Pío X, sobre las doctrinas de los modernistas*, dins *Est.Fr.* 1 (octubre 1907) 577-590; (novembre 1907) 641-679 i (desembre 1907) 721-741. El primer de setembre de 1910 el Papa Pius X publicà el «motu proprio» *Sacrorum Antistitum*, que renovava les condemnes anteriors: «Un nuevo e importante Motu Proprio de su Santidad Pío X vuelve a establecer reglas precisas contra el peligro del modernismo. El Motu Proprio comienza por las palabras *Sacrorum Antistitum* [...], quéjase el Papa de la raza perversísima de los modernistas, de sus audacias e hipocresías, por lo que se ve en la necesidad de renovar primero todas las prescripciones de la Encíclica *Pascendi* [...] y del Decreto *Lamentabili*, etc.». Vg., *Mens. Ser.* XXVIII (1910) 572.

83. J.B. Lemius (1860-1923), fou procurador general, a Roma, dels Oblats de Maria Immaculada. El 6 d'agost de 1938, F. Veuillot a «La Croix», ja atribuï a Lemius la redacció de l'encíclica *Pascendi*; atribució que posteriorment, l'any 1946, documentà Jean Rivièrre que, el 1929 ja havia publicat una documentada història del modernisme teològic; [Vg. J. RIVIÈRE, *Le Modernisme dans l'Église*, Paris 1929, etc.]. De fet, amb la publicació del «Catecisme sobre el modernisme», Lemius s'acredità a bastament com «l'autor» de l'encíclica; Vg. J.B. LEMIUS, *Catéchisme sur le modernisme d'après l'encyclique «Pascendi Dominici Gregis» de S.S. Pie X*, Paris 1907; aquesta obra es localitza dins del fons antic de la biblioteca de Sarrià [Sig. 115.1.8], relligat dins d'un volum titulat «Miscellanea antimodernista». La Versió castellana, amb una carta introductòria del cardenal Merry del Val, és a la mateixa biblioteca (Sig. 114.2.23), procedent de la biblioteca personal del cardenal Vives i Tutó; Vg. *Catecismo sobre el modernismo según la encíclica «Pascendi Dominici Gregis» de S.S. Pío X. Traducido por un padre de la misma congregación [Oblats de Maria Immaculada d'Urnieta, Guipúscoa]*, Barcelona 1908, etc.

84. Vg. J. RIVIÈRE, *Qui rédigea l'encyclique «Pascendi»?*, dins «Bulletin de Litterature Ecclésiastique» 47 (1946) 143-161. Sobre la intervenció directa del cardenal Vives en la redacció de la *Pascendi*, Vg. ANTONI M. DE BARCELONA, *El Cardenal Vives y Tutó de la Orden de Frailes Menores Capuchinos*, Barcelona 1916, Cap.III «El Cardenal Vives durante el Pontificado de S.S. Pío X» on, a la p. 277, hi llegim que: «Ya de muchos años atrás, el Cardenal Vives iba siguiendo paso a paso la marcha del modernismo, y desde las Congregaciones del Santo Oficio y del Índice principalmente entre cuyos Padres se contaba, trabajó tenazmente para atajar su carrera», etc.

Efectivament, el cardenal Vives i Tutó, que coneixia molt bé els continguts del modernisme, mentre s'enllestia el text de l'encíclica *Pascendi*, amb el pseudònim de «José-María», començà ja a divulgar-ne els principals continguts dins les pàgines d'un suplement de la revista «Correo Josefino» (entre el juny i desembre de 1907),⁸⁵ publicada pels operaris diocesans de Tortosa. En la primera d'aquestes cartes, hi escriví: «Tenga por muy sospechosos los escritos, libros y revistas de sabor progresista, reformista o modernista, de ideas y proposiciones a la moderna, de frases a la moda, etc.»,⁸⁶ un toc d'alerta indicatiu del que serà aquest nou període de la història eclesiàstica estigmatitzat per les sospites⁸⁷, les restriccions i limitacions en el camp de la reflexió

85. Vg. *Cartas a un Director de Seminario*, les darreres cartes són un duríssim atac a les reaccions dels modernistes al text de la *Pascendi*. La profunditat del coneixement de les doctrines modernistes i l'agilitat que mostra el cardenal Vives en refutar-lo, provenen de la seva personal cooperació en la redacció de l'encíclica condemnatoria del modernisme teològic. Aquestes dotze cartes, foren publicades com a suplement de la revista «Correo Josefino», (Tortosa 1907), amb una extensió de 128 pp., les quals, des de sempre, s'han atribuït al cardenal Vives. Vg. ANTONI M. DE BARCELONA, *El Cardenal Vives y Tutó*, Barcelona 1916, 262: «Aduciendo a menudo las mismas palabras y apreciaciones del Cardenal Vives, manifestadas claramente en sus doce *Cartas a un director de Seminario*, publicadas por el "Correo Josefino – revista interior de los Seminarios de España" – con el seudónimo *José María*», etc.

86. Vg. el *Suplement* al «Correo Josefino» (Tortosa 1907): *Cartas a un director de Seminario*, Carta núm. 1. Aquesta publicació, redactada pels operaris diocesans s'inicià, l'any 1897 i s'interrompé l'any 1936. El títol complet de la revista era: «Correo Josefino de los Colegios de Vocaciones Eclesiásticas de San José»; (Vg. *Diccionario d'Història Eclesiàstica de Catalunya* I, Barcelona 1998, 638).

87. A principis de segle es passaren uns anys de molta temença, especialment ran de la creació de la «Sodalitium Pianum», o «Lliga de Sant Pius V» (coneguda també amb el nom de la «Sapinière»), organització secreta d'espionatge «antimodernista» fundada per Mons. Umberto Benigni, col.laborador directe del cardenal Merry del Val, i també col.laborador del cardenal Vives i de Rupert M. de Manresa en la correcció de les proves de l'edició de les obres de Sant Albert Magne: «Le ripeto, Rmo. Padre Segretario, che mi laccio un obbligo di coscienza di mettermi a disposizione di sua Ema. Rma. per l'Alberto Magno; giacché l'Emo. ha pagato e diritto a buona correzione, etc.»; (Carta d'Umberto Benigni a Rupert Mª de Manresa, Roma 24 gener 1902; APCC, Llig. B-10-12). El pare Rupert, en el pròleg a *El Embajador de Cristo* del cardenal Gibbons, dolgut per la crispació suscitada ran de la crisi modernista, escriví: «Guardémonos de los verdaderos modernistas; pero cuidemos, por Dios, de no abusar de esta palabra para denigrar [...] Los hechos han demostrado la profunda sensatez de las solemnes amonestaciones del Prelado de Cesena; porque a poco tardar se cruzaron acusaciones de modernismo: Chauvin contra el P. Fernando Prat, S.J.; el canónigo Gaudeau contra el P. Lebreton, S.J., precisamente impugnador del modernismo; *L'Ami*

i investigació eclesiàstica; en aquest sentit, no és pas gens estrany que, l'any 1910, en ocasió del Centenari de Balmes, el cardenal Vives oferís un premi al treball teològic que, amb textos de Jaume Balmes i Duns Scot, refutés els errors modernistes.⁸⁸

Tot i que no podem lligar pas el modernisme teològic amb el modernisme artístic, és força sorprenent el gust d'alguns caputxins catalans, especialment els pares Rupert M. de Manresa i Francesc de Barbens, per l'estètica modernista; opció estètica que els desmarcà de la tradició d'austeritat i senzillesa pròpies de l'Orde caputxí. Més enllà de l'edificació de Pompeia, iniciada l'any 1908, i confiada a l'arquitecte del modernisme eclèctic Enric Sagnier, quan aparegué, per exemple, el full dominical de Pompeia el gener de 1910, Rupert M. de Manresa encarregà una superba capçalera al famós dibuixant Josep Triadó i Mayol (autor, també, de la capçalera del butlletí del Patronat pompejà), on es reproduïa la bella imatge modernista de la Mare de Déu del Roser, de l'altar major de Pompeia, esculpida per Enric Clarasó; o bé la portada noucentista a la versió catalana de les *Floretes* de sant Francesc,⁸⁹ que féu dibuixar al famós caricaturista i pintor Feliu Elias i Bracons (més conegut pel pseudònim *Apa*), publicada a Barcelona l'any 1909. Però és encara molt més estrany que els caputxins de Castella (de tarannà força més conservador) encarreguessin, l'any 1903, una portada modernista a Ramon Pulido⁹⁰ per a la revista «El Mensajero Seráfico»

---

du Clergué y un Diario español contra la Revista órgano de la Comisión Bíblica Pontificia, contra *La Revue Biblique* y contra su director el P. Lagrange, etc.»; (Vg. *Religión y Cultura*, LVI-LVII).

88. «El Eminentísimo Cardenal Vives y Tutó, Menor Capuchino, había encargado al Sr. Rector del Seminario de Barcelona que pusiera en manos del Sr. Presidente del Comité para las fiestas del Centenario de Balmes un objeto mariano de arte, como premio al que mejor coordinase y presentase veinte textos de Scoto y otros tantos de Jaime Balmes, que ambos a dos combatieron las doctrinas de los modernistas en los puntos más importantes de la Encíclica *Pascendi*, etc.»; Vg. *Mens. Ser.* XXVIII (1910) 700.

89. Aquesta portada només apareix a l'edició en paper de fil; Vg. *Floretes de Sant Francesc. Versió catalana de Joseph Carner. Pròlech del R.P. Rupert Mª de Manresa, menoret caputxí*. Ed. Gili, Barcelona 1909. A la B.H.C. se'n serva un exemplar, Sig. 14-2-53.

90. Aquest artista madrileny s'havia fet molt famós ran de la decoració modernista de la cerveseria escocesa de la «Calle Príncipe» de Madrid. Aquesta portada dissenyada l'any 1903, tanmateix, no començà d'aparèixer fins el mes de gener de 1915.

co», publicació que, tot d'una, s'afegí a la lluita contra el modernisme teològic.⁹¹ Aquesta revista havia estat fundada, a Madrid, l'any 1883 per Joaquim M. de Llavaneres, germà del cardenal Vives, tots dos acèrrims detractors del modernisme teològic. Tot això, doncs, indica que, malgrat el rebuig a les idees del modernisme teològic, alguns dels frares caputxins n'acceptaren l'estètica i donaren, d'aquesta faisó, un gir a les tradicions de l'Orde, especialment en algunes de llurs edificacions dels primers anys del segle vintè, pròpies de l'estil anomenat «modernisme eclèctic», com Pompeia, que es començà a edificar a la Diagonal de Barcelona l'any 1908, segons el projecte de l'arquitecte Enric Sagnier i Villavecchia⁹²; o bé com el convent de Sant Josep dels caputxins de València, edificat l'any 1912 sota la direcció de Manuel Peris i Ferrando,⁹³ al carrer de Ciril Amorós,⁹⁴ i malaguanyadament destruït durant el franquisme, per pròpia iniciativa dels caputxins

91. Per exemple, ran de la mort de Pius X, en les pàgines de dita revista s'escriví: «Será siempre memorable en la historia del pontificado por el tesón y apostólica entereza con que vindicó y sacó triunfantes de la invasión racionalista los principios católicos y máximas salvadoras del Evangelio, borrosas y deslustradas un poco por los errores modernos que, a guisa de reptiles venenosos, se deslizan hoy por el fecundo suelo de la Iglesia. Con su inmortal encíclica *Pascendi*, opuso un fortísimo dique y barrera infranqueable a los salvajes regodeos y cínicas exhibiciones del racionalismo, panteísmo, positivismo y demás conclusiones, emanadas como de fuente abundosa del principio protestante [...] [Después de la encíclica *Pascendi*] Aparecieron sucesivamente en el órgano oficial de la Santa Sede los memorables decretos de vigilancia y ejecución de la aludida encíclica, iniciando esta gloriosa serie de acertadas disposiciones, aquél que manda a los obispos formen en sus diócesis un consejo compuesto de hombres sabios y virtuosos, que bajo la inspección del Ordinario vigilen los centros de enseñanza para que no se introduzcan en ellas los errores modernistas, y ejerzan sobre este punto rigurosa censura en la impresión de libros, etc.». Vg. DOMINGO DE AMEDO, *Pío X antimodernista*, dins *Mens. Ser.* XXXII (1914) 575-577.

92. De tradició ferventment catòlica, i autor d'importants edificacions religioses a la ciutat de Barcelona que, finalment, l'any 1923 li valgué el reconeixement de la Santa Seu, amb la concessió pontifícia del marquesat de Sagnier; marquesat que, des de l'any 1909, havia recercat delerosament Rupert M. de Manresa, ran de l'edificació de Pompeia: «En cuanto a la concesión de un título nobiliario en favor del Sr. Sagnier, debo comunicarle que esta Nunciatura nunca toma la iniciativa en estos asuntos, y sólo proporciona datos y noticias cuando la Santa Sede las pide; si esto ocurriera indudablemente me serían útiles los datos que Vd. me enumera de los méritos y virtudes del Sr. Sagnier»; (Del Nunci Apostòlic, Antonio Vico, a Rupert M. de Manresa, Madrid 10 novembre 1909; APCC, Llig. B-10-12, s.f.).

93. Arquitecte format a Barcelona i molt influït pel modernisme català, es titulà l'any 1898. Fou l'arquitecte municipal i diocesà. Morí l'any 1934.

94. «El 1912 Manuel Peris proyectó la iglesia y convento de San José para los

valencians, per tal de construir-hi un edifici funcional sense cap mena de personalitat.

A propòsit de l'impacte del moviment modernista entre els caputxins de Catalunya, en una de les darreres recerques històriques del pare Basili de Rubí, publicada en l'escaiença dels setanta-cinc anys de la revista «Estudios Franciscanos», en estudiar el pare Basili la mentalitat dels vertebradors de la restauració de la Província de framenors caputxins de Catalunya, maldà per examinar a fons les actituds i els escrits dels mentors de la restauració provincial, per si podia descobrir-hi quelcom de les actituds pròpies dels pensadors modernistes i, molt encertadament, conclogué que cap d'ells, ni els caputxins més avançats i progressistes, podia ser acusat de modernisme teològic, car tots els mentors de la restauració caputxina eren fervents seguidors dels corrents de la neoescolàstica, declarats antimodernistes⁹⁵ i, àdhuc, tomistes convençuts com el pare Miquel d'Esplugues. Tomistes, tanmateix, *com* sant Tomàs, i *de* sant Tomàs, és a dir, seguidors de l'actitud de receptivitat i recerca de l'Aquinate, i no pas mers repetidors de la seva doctrina⁹⁶. De fet, el pare Miquel d'Esplugues era, de tarannà i de

---

religiosos capuchinos de la calle Cirilo Amorós. Para aquella época realizó un edificio de tipo neogótico inspirado en los modelos del gótico alemán que ya había utilizado años antes, caracterizado por la triple ventana ojival que abarca casi toda la fachada [...], hasta formar una fachada fantástica, ricamente decorada, sobre todo en el coronamiento, en la que adquiere gran importancia el juego de la policromía lograda por el contraste entre los materiales empleados: mampostería careada, franjas y arcos de ladrillo de tono rojizo, elementos de piedra blanca y muros de cemento pintado en tonos amarillentos, etc. Esta libertad compositiva y el curioso aspecto de la policromía resultante ha hecho que esta obra fuera calificada en ocasiones de modernista, [...] [pues] se mezclaban los efectos poliícromos del contraste entre los materiales empleados con elementos medievales al estilo de los utilizados por Doménech y Muntaner»; Vg. D. BENITO GOERLICH, *La arquitectura del eclecticismo en Valencia*, València 1992, 245-246 i 380.

95. Per exemple, el pare Miquel d'Esplugues escriví contra el modernisme que: «Algunos han pretendido cambiar el alma del catolicismo, la esencia de la religión cristiana y la organización de la Iglesia, y destruir en ella todo elemento metafísico, dogmático, permanente y divino, cayendo, como es natural, en ese conjunto monstruoso de errores llamado *modernismo*, que la Iglesia ha condenado con fallo inapelable»; (Vg. MIQUEL D'ESPLUGUES, *Introducción* a la versió castellana de l'obra *Desenvolupament del Dogma* del cardenal Newman, Barcelona 1909, IX).

96. D'aquesta faisó ens és descrit, per Basili de Rubí, el tomisme del pare Esplugues: «S'anomenava tomista *de* Sant Tomàs perquè estudiava la seva doctrina; i

conviccions, molt romà i jeràrquic, tal com pot veure's, per exemple, en les argumentacions canonicodoctrinals que presentà durant una polèmica, sobre distintes interpretacions de la la història de Catalunya, amb el famós historiador Antoni Rovira i Virgili,⁹⁷ i no estalvià pas als sacerdots de realitzar el jurament antimodernista,⁹⁸ tal com estava prescrit per la legislació eclesiàstica. Més encara, alguns caputxins, ran de la *Pascendi*, van ser nomenats censors d'ofici al servei de les cúries diocesanes, com el cas del pare Enric de Tolosa, que féu de censor a l'arquebisbat de Tarragona;⁹⁹ la qual cosa vol dir que, institucionalment, no eren pas ideològicament sospitosos.

Pel que fa al pare Rupert M. de Manresa, malgrat les seves agosarades

---

tomista *com* Sant Tomàs perquè subjectava tota proposta a la més rigorosa i científica investigació [...] Ser tomista *com* Sant Tomàs, representava, doncs, pel pare Miquel, ser respectuós amb la doctrina i, en aquest cas, amb la tradició; rigorós en la crítica i observació; sobrietat i moderació en l'expressió dels propis punts de vista; atenció a les opinions dels altres [...] La fidelitat a la lletra ens ha fet repetidors mecànics d'una doctrina; la fidelitat a l'esperit porta a l'adaptació a circumstàncies [...] Cerca tenir [el pare Esplugues], com Sant Tomàs, una imaginació creadora i prudentment lúcida, oberta a noves aportacions, etc.»; Vg. BASILI DE RUBÍ, *Neoescolasticisme del Pare Miquel d'Esplugues i dels seus col.laboradors*, dins *Est.Fr.* 83 (1982) 48-50.

97. Escriví el pare Miquel d'Esplugues: «Recordi, Sr. Rovira i Virgili, que hi ha un *Dret* canònic, regulador de *tota* la vida dels clergues; una *Jerarquia*, a la qual ells per *tota* la vida han promès obediència; i una *Església*, la qual (i no els Estats) principalment (no pas exclusivament) ells han de servir»; Vg. MIQUEL D'ESPLUGUES, *Punt final d'una petita controvèrsia*, dins *Est.Fr.* 35 (1925) 250.

98. «Estant per acabar-se el plasso senyalat per fer aytal professió de fe [i jurament antimodernista], manem que els sacerdots dels nostres convents y residències la facin abans de Nadal, en la forma que senyalen els documents pontificis»; (Circular de Miquel d'Esplugues als Guardians, Sarrià 19 desembre 1910; APCC, *Convents*, Llig. A-13-6).

99. «A fin de complimentar lo dispuesto por Su Santidad en su Encíclica *Pascendi dominici gregis* dada el día 8 de septiembre de 1907, venimos a nombrar a V., y por el presente le nombramos, *Censor de oficio*, para que, a tenor de las instrucciones de la misma Encíclica, censure las obras que se le pasen para conocer si merecen nuestra aprobación»; (Ofici de l'arquebisbe Tomàs Costa al pare Enric de Tolosa, Tarragona 11 febrer 1908; APCC, *Convents: Tarragona*, Llig. A-13-27, s.f.). Quan el pare Enric fou destinat a Filipines, l'arquebisbe de Tarragona li regreàcià aquest servei: «Hemos recibido su comunicacion en la cual nos participa su traslado de esta Residencia de Padres Capuchinos a la de Manila con el cargo de superior de aquellas Misiones de Filipinas. Damos a V. las más expresivas gracias por el desempeño del cargo de censor que le habíamos confiado, etc.»; (Id., Tarragona 7 novembre 1909; APCC, *Ibidem*, s.f.).

empreses i l'amistat amb biblistes sospitosos de modernisme¹⁰⁰ (que li valgueren l'acusació de «modernista», per tal de desprestigiar la seva fecunda acció pastoral i cultural)¹⁰¹ hem de situar-lo, també, dins de la neoescolàstica i, sobretot, del reformisme catòlic;¹⁰² pensament 'reformista' agudament expressat en el pròleg¹⁰³ que escriví a la versió cas-

100. Per mor d'aquestes amistats «perilloses» fou rellevat del càrrec de secretari personal del cardenal caputxí, Vives i Tutó, l'any 1904; Vg. BASILI DE RUBÍ, *Neoescolasticisme...* dins *Est.Fr.* 83 (1982) 56: «Des de Roma, el pare Rupert M., amb el seu do de gents, es relacionava amb els més grans biblistes del món. Això creà susceptibilitats i sospites a la cúria romana i en la lluita enèrgica i aferrissada que aquesta portava contra el modernisme en la interpretació de les Sagrades Lletres, el 1904 [la cúria romana] procurà allunyar el pare Rupert del cardenal Vives i Tutó, tot nomenant-lo consultor de diverses congregacions romanes. El 1906 retornà a Barcelona», etc.

101. Vg. BASILI DE RUBÍ, *Neoescolasticisme...* dins *Est.Fr.* 83 (1982) 62-63: «La seva dedicació als estudis bíblics, i la seva curiositat per les últimes descobertes del progrés i de la ciència, durant els anys de despiedada persecució del modernisme en l'exposició de les Sagrades Escripures, provocaren sospites vers la seva persona i se'l volgué involucrar en preteses desviacions modernistes. La relació científica i amistosa que mantenia amb alguns elements destacats del modernisme bíblic, desvetllà la malfiança d'alguns sectors de la cúria romana que cercaren de distanciar-lo del cardenal Vives, de qui era Secretari, i el convertiren en cap de turc per a dur a terme l'esmentada repressió a l'interior mateix dels dicasteris vaticans. D'ací també, que a Barcelona, la serenor i l'actitud comprensiva del pare Rupert, es convertiren en nous motius d'acusar», etc. No en va el pare Rupert escriví que: «para desarmar al adversario, cuando faltan razones, sobre envidia y mala ley bastantes para tachar de hereje y modernista»; (Vg. el pròleg a *El Embajador de Cristo*, Barcelona 1908, LV). En aquells anys, l'etiqueta de «modernista» es convertí en quelcom desqualificador que s'aplicava a qualsevol cosa o persona, del pensament catòlic liberal, que no fos plaent als integristes, tal com pot veure's, per exemple, en una carta de Mn. Gaietà Soler al pare Àngel de Villava, antic Ministre Provincial dels caputxins d'Aragó, en parlar de «las tesis modernistas del P. Ruperto, quien en conversaciones no se recata de sostener teorías críticas, etc.»; (De Gaietà Soler a Àngel de Villava, Barcelona juliol de 1908 ?; APCC, Llig. A-10-28, s.f.).

102. A propòsit d'això, escriví Basili de Rubí, que «també a través de la teologia bíblica es pot fer escolàstica. D'aquí ve que el pare Rupert M. de Manresa, juntament amb el pare Miquel d'Espulges, pugui ser classificat, des de la «Revista de Estudios Franciscanos», i fora d'ella, com un dels més signífics fautors del neoescolasticisme a Catalunya»; Vg. BASILI DE RUBÍ, *Neoescolasticisme...* dins *Est.Fr.* 83 (1982) 65.

103. En aquest pròleg, suggestivament titulat *Religión y Cultura*, el pare Rupert es mostra reformista i es dol del retard cultural hispà: «cada día se hace más sentida y sincera, de que España, con respecto a otros pueblos, se halla a un gran desnivel y por extremo atrasada»; (Vg. *Religión y Cultura*, p. I); i alhora s'hi mostra, però, fermament antimodernista: «Como escuela filosófica el modernismo no pasa de ser un pobrísimo

tellana de *El Embajador de Cristo*, del cardenal Gibbons on, sense temença, el pare Rupert ens parla d'un modernisme «lícit» a l'interior de l'Església catòlica, que li valgué l'oposició d'una gran part de la clerecia¹⁰⁴ de Barcelona:

«Guardémonos de los verdaderos modernistas; pero cuide-mos, por Dios, de no abusar de esta palabra para denigrar a quienes no tienen otro crimen, que el de profesar opiniones diferentes a las nuestras [...] Ahora, sobre todo después de la Encíclica *Pascendi* de Pío X, no lo apliquemos a nadie por solo indicios vagos y flotantes, o sin la capacidad o saber indispensables, para discernir el modernismo condenado, de un modernismo muy lícito, amparado, alentado y bendecido por la Iglesia, etc.».¹⁰⁵

Igualment, el famós pare Francesc de Barbens, malgrat les seves actituds de modernisme «lícit», obert al progrés científic, fou alhora un fervent tomista i escolàstic,¹⁰⁶ guanyador l'any 1910, del premi antimodernista, ofert pel cardenal Vives, en ocasió de les festes del centenari de Jaume Balmes,¹⁰⁷ famós pensador que està, també, dins

---

ensayo, según expresión del mismo William James; como doctrina religiosa es una nulidad más, como tantos otros sistemas de crítica mera, quizás más pasionales que intelectuales, más nutridos de acometividad egoísta y quisquillosa, que de sereno, amplio y optimista pesamiento»; *Ibidem*, p. XLVII.

104. Així mateix ho manifestava Mn. Esteve Monegal al pare Miquel d'Esplugues: «S'ha format alguna atmosfera contra vostès. Crech que aquesta opinió ha nascut del pròlech del P. Ruperto [a l'obra del cardenal Gibbons], ahon diuen que hi ha apreciacions noves y adelantades, y altres inoportunes, etc.»; (Carta d'Esteve Monegal Nogués a Miquel d'Esplugues, Barcelona 30 octubre 1908; APCC, Llig. A-10-28, s.f.).

105. Vg. *Religión y Cultura*, LVI.

106. Així mateix ho afirmava el pare Basili de Rubí: «Mantingué el pare Barbens fidelitat al tomisme i a l'escolàstica en les seves línies fonamentals i cercà la seva adaptació a la ciència i a l'experiència en l'estudi aprofundit de l'anatomia clínica, histologia i fisiologia, per tal de presentar una antropologia fisiològica i experimental totalment actualitzada i coherent, i una psicologia, en els seus aspectes normals i patològics, del tot modernitzada en la metodologia i tècniques experimentals»; Vg. BASILI DE RUBÍ, *Neoescolasticisme...* dins *Est.Fr.* 83 (1982) 70.

107. «El premio ofrecido por Su Eminencia el Cardenal Vives al que presentase, en las fiestas del Centenario de Balmes, el mejor trabajo refutando los errores modernistas con textos de Escoto y del mismo Balmes, fue obtenido por el Rdo. P. Francisco de Barbens»; Vg. *Ap. Fran.* II (1910) 19.

del corrent del reformisme catòlic, en una circumstància en què es maldava per posar en relleu que als territoris hispans no hi havia arribat el «modernisme teològic».¹⁰⁸ En aquest mateix sentit, el professor Alfonso Botti, hispanista i investigador del modernisme, escriví que si bé en l'àmbit hispànic no es pot pas parlar, en rigor, de «modernisme teològic» sí que, tanmateix, es detecten, en els escrits de diversos pensadors, ànsies reformistes i de renovació,¹⁰⁹ entre els quals situa el famós teòleg dominic de Salamanca, pare Arintero, els frares agustinians amb llur revista «España y América» i també, és clar, la «Revista de Estudios Franciscanos», amb els caputxins Miquel d'Esplugues i Rupert M. de Manresa.¹¹⁰

De fet, és el pare Rupert qui millor encarna aquesta actitud reformista (el pare Miquel era menys agosarat i molt més moderat)¹¹¹ car,

108. L'any 1916, el pare Antoni M. de Barcelona, en la biografia del cardenal Vives ja escriví: «En España, gracias a Dios, el modernismo o no ha penetrado o su resonancia fué tan leve que pasó desapercibida; no en vano se ha repetido que en España la herejía no ha podido jamás arraigar. Pero fuera de ella, la lucha ha sido larga y complicada»; (Vg. ANTONI M. DE BARCELONA, *El cardenal Vives y Tutó*, Barcelona 1916, 262). Aquesta «lleu» resonància del modernisme teològic en l'àmbit hispà fou examinada per R. RUIZ AMADO en el treball *Españolismo y Catolicismo*, dins «Razón y Fe» 24 (1909) 466-486. Darrerament, el pare Evangelista Vilanova, en estudiar la «crisi modernista» dins de l'àmbit hispà indica, també, que: «Hi ha pràctica unanimitat entre els historiadors a afirmar que no hi hagué modernisme religiós espanyol, tot i alguns brots modernitzants»; (Vg. E. VILANOVA, *Història de la Teologia Cristiana III*, Barcelona 1989, 462), etc.

109. A propòsit d'aquests pensadors reformistes hispans, el pare Pérez Goyena, jesuïta, hi veié possibles brots de modernisme, d'escassa incidència: «Juzgamos que, aunque no existan en nuestro suelo modernistas con todo el rigor de la palabra, mas no faltan algunos resabios de modernismo, como en otros artículos probamos [...] Nuestro suelo, tan árido y yermo para el modernismo, no ha engendrado, afortunadamente, sino contadas y desmedradas plantas modernistas»; Vg. A. PÉREZ GOYENA, *Boletín de Teología española*, núm. 7: *Frutos del modernismo español*, dins «Razón y Fe» 30 (1911) 481-485.

110. Vg. A. BOTTI, *La Spagna e la Crisi Modernista. Cultura, società civile e religiosa tra Otto e Novecento*, Brescia 1987, 121-164: «Aspetti e figure del riformismo nel mondo religioso».

111. Aquesta moderació en l'actitud, de to molt balmesià, el pare Miquel d'Esplugues l'exposà ja en les ratlles introductòries de l'obra d'espiritualitat més emprada pels caputxins de la restauració: «adoptar un justo medio *in quo stat virtus*, que por igual diste de unos y otros radicalismos [integrisme i modernisme]; lo cual podríamos sintetizarlo en esta frase: *conservar progresando* [...], lema fecundo que habría de constituir el ideal de toda sociedad bien organizada y desde luego, muy

diverses vegades, escriví a propòsit de com hauria d'evolucionar la cultura, posant en relleu que la fe i la tradició no han pas d'obstaculitzar el lliure progrés de la ciència, sinó que més aviat han d'ajudar-la i facilitar-li la tasca.¹¹² També, mossèn Joan Bonet i Baltà, en rastrejar alguns possibles brots modernitzants a Catalunya, parla «d'algunes manifestacions, potser poc definides, però d'autèntic modernisme a Espanya»,¹¹³ però que no poden pas qualificar-se de modernisme teològic, a excepció del modernisme religiós del sacerdot secularitzat Segimon Pey-Ordeix,¹¹⁴ el qual causà molts maldecaps al bisbe Morgades. Efectivament, quan l'any 1912 des de la revista «El Mensajero Seráfico» es recomanava una obra antimodernista de Cavallanti, el ressenyador afirmava, rotundament, que per la misericòrdia de Déu, en els territoris hispans dita obra hi tindria poca utilitat, car no hi havia pas modernistes.¹¹⁵

La «Revista de Estudios Franciscanos», dels framenors caputxins de Catalunya, sense estar «contaminada» dels errors modernistes sí que mantingué, tanmateix, una posició dialogant, oberta, gens intransigent (a voltes atrevida)¹¹⁶ i, sobretot, optimista amb la modernitat,

---

particularmente el ideal de todos los Institutos Religiosos»; Vg. MIQUEL D'ESPLUGUES, *El capuchino retirado. Curso de ejercicios espirituales ordenados según la Regla y Constituciones de los FF.MM. Capuchinos*, Barcelona 1904, XII-XVII: «Introducción».

112. Vg., sobretot, el treball de RUPERT M. DE MANRESA, *Acción intelectual católica*, dins *Est.Fr.* 2 (1908) 257-276 i 321-345, amb la següent nota de la redacció: «Este trabajo ha sido escrito como introducción a una Biblioteca de estudios para los católicos, titulada *Religión y Cultura*, y principalmente para el clero, que publica el editor D. Luis Gili, en cuyo primer volumen, *El Embajador de Cristo*, del cardenal Gibbons, va como prólogo. Por su indole de suma actualidad lo publicamos en nuestra Revista».

113. Vg. J. BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Montserrat, PAM, 1984, 731.

114. *Ibidem*, 735-745.

115. Vg. *Mens. Ser.* XXX (1912) 849: «Literatura modernística: *Hechos y personas de última hora*, por S. Cavallanti, director de la *Unità Cattolica* [...] Es un breve alegato de denuncias y resoluciones, que sirve a maravilla para hacer conocer y desmascarar a los herejes de última hora, que tantos adeptos parecen tener en Italia. En España, por la misericordia de Dios, hoy por hoy no tiene aplicación, ni tal vez la tendrá por mucho tiempo; pero conviene que sea conocido por lo que pueda acontecer, si algún malaventurado tuviese el mal gusto de manchar el castellano con traducciones de las obras en dicho opúsculo mencionadas», etc.

116. El pare Miquel d'Esplugues, l'any 1908, escriví unes frases pejoratives con

dins de l'optimisme franciscà que caracteritzà els caputxins catalans de la restauració. En aquest sentit, doncs, no és pas gens estrany que, en el 1908, un any després de la condemna del modernisme teològic, el pare Miquel d'Esplugues escrivís, amb esperança, que:

«A nuestro juicio toda esa nube tempestuosa del modernismo pasará muy en breve. Los gérmenes de debilidad, disolución y muerte que lleva en su seno son muy grandes, y acabarán pronto con su existencia [...] Esperemos, pues, tranquilos. No exageremos con pesimismo, y para que mejor podamos sustraernos a la influencia nociva del modernismo, trabajemos por ahondar más y más en la entraña misma de la religión cristiana».¹¹⁷

Totes les publicacions dels caputxins catalans, totes orientades i dirigides per religiosos de mentalitat i formació neoescolàstica, tant les revistes científiques,¹¹⁸ com les divulgatives,¹¹⁹ puntualment es feren

---

tra el gran clàssic de l'espiritualitat *La Imitació de Jesucrist*, de Tomàs de Kempis, que li valgueren la censura àdhuc dels amics dels caputxins; per exemple, Mn. Esteve Monegal li manifestà epistolàrment que: «He notado una apreciación sobre unas palabras de la 'Imitación de Jesucrist', que, a no dudarlo, ha de producir un efecto en el ánimo de sus lectores [...] Siento mucho esta apreciación y otras que he notado en los escritos del P. Ruperto, y dispense la libertad hija del cariño que les tengo, porque son ellos la causa de la atmósfera que se va formando entre el clero en contra de Vds. [los capuchinos], etc.»; (Carta d'Esteve Monegal i Nogués a Miquel d'Esplugues, Barcelona 27 octubre 1908; APCC, Llig. A-10-28, s.f.).

117. Vg. MIQUEL D'ESPLUGUES, *Algo sobre controversia religiosa. El Modernismo y las tendencias modernistas*, dins *Est.Fr.* II (1908) 198.

118. Vg., per exemple, el treball ja citat de MIQUEL D'ESPLUGUES, *Algo sobre controversia religiosa. El modernismo y las tendencias modernistas*, dins *Est.Fr.* 2 (1908) 65-70 i 193-198, on tracta dels errors del modernisme que, seguint el papa Pius X, descriu d'aquesta faísó: «¿En qué consiste el modernismo religioso condenado por Pío X? Dificilísimo es dar en concreto una definición precisa de este abigarrado conjunto de errores, herejías, desvergüenzas, despreciables pedanterías y ridículas necesidades que nuestro Santísimo Padre Pío X reprobó, con fallo inapelable, en su Encíclica *Pascendi*, y con celo indeficiente procura extirpar de donde quiera había echado sus raíces tan maligna enfermedad religiosa, científica y social», etc. Amb aquest, el pare Miquel d'Esplugues manifesta clarament la seva romanitat i, òbviament, el seu antimodernisme.

119. Per exemple, un mes després de la publicació del «motu proprio» del Papa Sarto, *Sacrorum Antistitum*, (de primer de setembre de 1910), des de Palma de Mallorca els caputxins escriviren: «Un nuevo e importantísimo 'motu proprio' de Su San-

ressò de la condemna del modernisme teològic, amb orientadors articles de balanç i de síntesi¹²⁰ i, a partir de 1908, moderaren el to dels articles d'opinió,¹²¹ especialment ran d'un polèmic article del pare Miquel d'Esplugues en el qual ironitzava sobre l'espiritualitat de «La imitació de Jesucrist», de Tomàs de Kempis.¹²² Per això, no es pas gens estrany

---

tividad Pío X, vuelve a establecer reglas preciosas contra el peligro del modernismo. El 'motu proprio' comienza con las palabras 'Sacrorum Antistitum', y cuenta con 28 páginas y va con la fecha 11 de Septiembre. Quéjase el Papa de la raza perversísima de los modernistas, de sus audacias e hipocresías [...] Pío X añade fórmulas precisas contra el modernismo, conforme a las proposiciones de la Encíclica *Pascendi* y el decreto *Lamentabili*»; Vg. *Ap. Fran.* II (1910) 145.

120. Vg., sobretot, *Balance del modernismo*, dins *Est.Fr.* 3 (1909) 378-386, on llegim: «Si durante el año 1908 ha experimentado la Iglesia Católica una violenta sacudida en su vida intelectual, como consecuencia del desorden introducido en muchos espíritus por las condenaciones del modernismo, tenemos la satisfacción, aunque tardía, de hacer constar la bienhechora influencia de tan necesarias condenaciones: bienhechora en primer término porque ellas han limpiado el buen grano de los elementos de corrupción, obligando a desenmascararse a los hombres que tenían decidido permanecer dentro de la Iglesia a pesar de la misma, para llevar en ella a cabo más seguramente su obra de destrucción; y bienhechora también porque por ellas se han lanzado los pensadores católicos a afirmar en trazos más vigorosos lo bien fundado de las exigencias doctrinales de la Iglesia y de las creencias católicas, etc.». No fa gaire, alguns caputxins, s'han desmarcat d'aquesta visió optimista de la «benefactora» condemna del modernisme teològic; Vg., per exemple, F. RAURELL, *Un comentari inèdit del Càntic dels Càntics. L'exegesi catòlica entre 1900-1940*, dins *Est.Fr.* 90 (1989) 196-197, on escriu que, el decret *Lamentabili* i l'encíclica *Pascendi* de Pius X, l'any 1907, no solament condemnaven el modernisme, sinó que, de fet, barraren el pas a l'estudi crític de la Bíblia «desencadenant en la consciència dels exegetes, una actitud inhibidora que, pràcticament, durà fins a l'aparició de l'encíclica *Divino afflante Spiritu* del 1943, de Pius XII», i que aquesta encíclica del papa Pacelli, representà «la *carta magna* per als exegetes moderns, després d'un llarg túnel de por, de prohibicions, i d'inhibicions que havien empobrit la recerca catòlica de l'Esriptura», etc.

121. D'aquesta actitud, se'n felicitaran els germans Llavaneres: «Tanto el Cardenal [Vives] como yo nos alegramos mucho de cuanto dice respecto de la Revista [de Estudios Franciscanos], o sea que en adelante moderará de tal manera sus ímpetus que casi no parecerá la misma. En confianza le diré que hace muy bien y ojalá hubiera sido antes»; (De Joaquim de Llavaneres a Miquel d'Esplugues, Roma 25 novembre 1908; APCC, Llig. A-10-28, s.f.).

122. D'aquest article se'n dolgué el bon amic dels caputxins, el reverend Esteve Monegal, que havia intentat de promoure la revista *Estudios Franciscanos* entre el clergat barceloní: «Voldria que la Revista de vostès [Estudios Franciscanos] per tot arreu se estengués, y váreig proposar a la Junta de Eclesiàstichs que s'hi soscribis, y al sentir la negativa declarada, el modo de donar-me-la y algunas cosas que se diuen a

que diversos grups eclesials de tarannà integrista, capitanejats per Fèlix Sardà i Salvany, juntament amb Gaietà Soler, inquiets per l'expansió i projecció que assolien els caputxins de Catalunya, especialment a través de la «Revista de Estudios Franciscanos» i des de l'acció pastoral i social irradiada des del santuari barceloní de Pompeia, comencessin d'acusar calumniosament alguns frares de «catalanistes»¹²³ i de «modernistes».

La jove publicació «Revista de Estudios Franciscanos», lògicament, prou que se'n dolgué d'aquesta injusta persecució i calúmnies, i el pare Miquel d'Esplugues, ran de la reelecció, el juliol de 1909, com a ministre provincial per un segon trienni, disposà, en un dels acords definitorials de «resguardar-se de tot error, especialment dels continguts baix la genèrica denominació de Modernisme».¹²⁴ A desgrat d'aquesta

---

cau d'orella, n'he deduït que se ha format alguna atmosfera contra vostès»; (Carta d'Esteve Monegal a Miquel d'Esplugues, Barcelona 30 octubre 1908; APCC, Llig. A-10-28, s.f.). Diverses publicacions de to integrista reaccionaren contra aquest escrit del pare Esplugues: «[Miguel de Esplugas] no titubea en calificar de funesto a un santo del cielo, San Vicente Ferrer, y en hacer chacota y escarnio de un libro tan venerable para los católicos como *La Imitación de Cristo*, etc.»; Vg. *Réplica* [editorial de la revista] «El Norte», (22 gener 1917 ?), etc. Alguns religiosos caputxins, òbviament, també es dolgueren d'aquestes actituds escèptiques de Miquel d'Esplugues: «Es tan modernista de fondo, porque no tiene espíritu sobrenatural. Se burla de la ascética, se burla de los santos diciendo chistes de sus virtudes. Se burla también de la Biblia, de la que dice que son historias legendarias, etc.»; (De Josep M. de Sant Joan Despi a Francesco Ragonesi, Barcelona octubre 1914, ?; ASV *Nunziatura di Madrid*, Capsa 717, Fasc. 3, ff. 171-178). El pare Jaume de la Cot, un dels religiosos més intel·ligents de la Província, per la seva banda, també notà que el pare Miquel d'Esplugues: «Después de una lectura inmoderada de novelas, aun las más inmorales, de libros prohibidos, de libros y revistas modernistas, han dado a sus palabras y a su espíritu un sello marcadamente escéptico y volteriano [...] lo mismo le da elogiar que burlarse de las cosas santas»; (Vg. la Carta de Jaume de la Cot a Victoriano Guisasaola, Barcelona 21 octubre 1914; ASV, *Nunziatura di Madrid*, Ibidem, ff. 167-170), etc.

123. Especialment, ran de l'article favorable a la «Solidaritat Catalana», del pare Fermí de la Cot, que fou blasmat per Sardà i Salvany: «¿Reaccionando? Ojalá así fuere, como tenemos derecho a esperar de muchos de nuestros hermanos, excelentes católicos que hasta el presente tal vez no han visto claro lo que para nosotros lo fué, gracias a Dios, desde los primeros momentos. Trátase otra vez de Regionalismo y Solidaridad, etc.»; Vg. «Revista Popular» 73 (novembre 1907) 291: *¿Reaccionando?*.

124. «Essent com és tan característic de l'Ordre Franciscana no sols la més refinada ortodòxia doctrinal, sinó el reflexar en totes les manifestacions de la seva vida el sentit de la Iglésia Catòlica, recomanem molt eficaçment a tots els religiosos que, sens

atmosfera, enrarida pels integristes en contra dels «sospitosos» de modernisme, els caputxins catalans «ben segurs de la nostra posició», tiraren endavant amb la publicació, a Barcelona, de la versió castellana de l'obra del cardenal Newman *Desenvolvimiento de Dogma*.¹²⁵ En el cas de trobar-se amb greus dificultats per la censura del bisbat de Barcelona¹²⁶, per mor dels integristes,¹²⁷ el pare Rupert estava disposat a tramitar-ne la impressió i censura a Roma mateix, servint-se de l'amistat

---

perjudici d'una santa y cristiana llibertat en matèries opinables, procurin en los escrits llurs, sermons y demás actes, propis de la vida relligiosa o sacerdotal, atendre sempre al criteri y ensenyances de la Iglésia N[ostra] Mare, y resguardar-se de tot error, especialment dels continguts baix la denominació genèrica de *Modernisme*, els quals han estat vàries vegades condemnats per N.S. Pare Pius X. Això ens és tant més necessari quan avui no sols devem fer-ho en consciència (y aixís ho havem practicat sempre, com tot bon relligiós y fill de la Iglésia), sinó fins per una santa prudència; donchs és públich y notori que els enemichs de la nostra prosperitat, s'han valgut de la imputació calumniosa de *Modernisme* per entrebancar nostres passos y ferir-nos en lo més viu de nostres sentiments cristians y creences íntegrament catòliques»; (Vg. «Acords del definitori» núm. 9, dins de la *Taula de families*, Sarrià 22 juliol 1909; APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. A-4-22, s.f.).

125. El bisbe de Vic, Josep Torras i Bages, acollí, amb agraïment, la tramesa d'aquest volum: «dóna les més afectuoses gràcies per l'obsequi del bell volum de Newman, *El desenvolvimiento del Dogma*, etc.»; (De J. Torras i Bages a Miquel d'Esplugues, Vic 20 juliol 1909; APCC, Llig. A-10-28, s.f.). També es conserva la nota d'agraïment, al pare Miquel de l'arquebisbe de Tarragona, Tomàs Costa i Fornaguera (Tarragona, 30 juny 1909); del bisbe preconitzat de Lleó, Ramon Guillaumet (Tarragona, 22 juliol 1909) i del bisbe de Madrid-Alcalá, Josep M. Salvador i Barrera (Madrid, 22 juliol 1909); (APCC, *Ibidem*, s.f.).

126. Vg. J.H. NEWMAN, *Desenvolvimiento del Dogma*, (Col. «Biblioteca de Estudios Franciscanos», 1). Ed. Gili, Barcelona 1909. La llicència fou concedida el 2 de març de 1909 pel bisbe titular d'Eudòxia, Mons. Ricard Cortès, bon amic dels caputxins, car el pare Rupert i el cardenal Vives maldaren per tal de promoure'l a l'episcopat, segons els desigs del cardenal Casañas. Vg. la carta de Salvador Casañas a Rupert M. de Manresa (Barcelona, 7 febrer 1902), on llegim: «Agradezco muy de veras al Emo. Sr. Cardenal Vives y a Vd. el interés que se toman por mi salud y descanso ofreciéndose a trabajar para que se me conceda obispo auxiliar [...] Convendría en que el nombrado sea el Dr. Cortés, mi actual Vicario General, etc.»; (APCC, Llig. B-10-12: *Rupert M. de Manresa: correspondència*, s.f.).

127. «He llegit la 'Pastoral'. És una pessa directament feta contra nosaltres. Aixís com la Comissió és factura expressa de'n Sardà (per exemple pare Calper, pare Piera, Dr. Barraquer y pare Valls); així la Pastoral és una inspiració seva emmotllada dins de l'estil del Cardenal... Els té perfectament dominats»; (De Rupert M. de Manresa a Miquel d'Esplugues, Sant Hilari Sacalm 22 abril 1908; APCC, Llig. B-10-16, s.f.).

amb l'integrista Umberto Benigni,¹²⁸ capítol dels «espies» de la persecució antimodernista, i enviar-ne un exemplar, amb la censura de Roma, a Fèlix Sardà i Salvany,¹²⁹ el qual, juntament amb el doctor Gaietà Barraquer i mossèn Gaietà Soler, no podia suportar la nova orientació que prenien els caputxins i la volada que agafava la «Revista de Estudios Franciscanos»; prou que ho féu notar mossèn Esteve Monegal i Nogués, quan, l'octubre de 1908, escrivia al pare Esplugues que, «d'algunes coses que se diuen a cau d'orella, n'he deduït que s'ha format alguna atmosfera en contra de vostès [= els caputxins catalans], etc.».¹³⁰

Tanmateix, el pes de la sospita de «modernistes» envers els caputxins catalans deuria, doncs, pesar força, perquè després del Capítol Provincial de 1921, com a primer dels acords definitòris, es determinà de crear un «Consell d'ortodòxia» a la Província de framenors caputxins de Catalunya,¹³¹ institució semblant a les comissions de vigilància diocesanes. Efectivament, hi havia motius per fer-ho car, per exemple, l'any 1908, Mn. Gaietà Soler, tercerol franciscà i íntim col.laborador

128. Umberto Benigni col.laborà amb el cardenal Vives i el pare Rupert en la correcció de les proves de l'edició de l'*Opera Omnia* de Sant Albert el Gran; (Vg. la carta de Mons. Benigni a Rupert M. de Manresa, Roma 24 gener 1902; APCC, Llig. B-10-12, s.f.).

129. «La maror y la tempesta creixen. Tenim constituïda una verdadera inquisició [...] Crech que may cap acte de Prelat pot haber tingut una finalitat tant descaradament passional. Dos cosas hi són igualment dolentas, l'inclusió y l'exclusió. Els que componen la comissió de vigilància, y els que n'han sigut excluïts. ¿Com és possible que's pugua constituir un renaixament doctrinal eclesiàstich a Catalunya, sisquera no inferior al secular, sota l'inspecció de personas en part nul·les de pensament y de voluntat, altres sense enteniment? [...] Jo crech que per nostra part ens convé gran serenitat, y ensemps firmesa; però res que sembli abdicació, res que sembli adoptar criteris rebuts d'aquestes sublimades realitats. Hi hauria una retractació implícita. Per una part y tenint en compte la propera publicació del Pròlech jo penso, des d'ara, si Vostè no pensa res en contrari, escriuré a Mgr. Benigni, y comensar treballs per un cas donat, fer-ho imprimir a Roma. Després ne regalaré un exemplar al Dr. Sardà...»; (De Rupert M. de Manresa a Miquel d'Esplugues, Sant Hilari Sacalm 22 abril 1908; APCC, Llig. B-10-16, s.f.).

130. Carta d'Esteve Monegal a Miquel d'Esplugues, Barcelona 30 octubre 1908; (APCC, Llig. A-10-28, s.f.).

131. «Tenint en compte que la puresa de doctrina és en l'ordre de l'esperit, ço que la puresa de la sang en ordre del cos; per tal de vetllar en totes les manifestacions ministerials i culturals dels Religiosos de la Província, es constitueix un Consell d'Ortodòxia compost pels molt RR.PP. Miquel d'Esplugues, Modest de Mieres i Ambròs de Saldes»; (Vg. «Acords definitòris» núm. 1, dins *Taula del Capítol Provincial*, Sarrià 19 juliol 1921, 7; APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. A-4-22, s.f.).

de l'integrista Fèlix Sardà i Salvany, havia escrit al qui havia estat Ministre Provincial de la Província d'Aragó (formada per Catalunya i Navarra, de 1889 a 1900), pare Àngel de Villava (llavors Definidor General a Roma),¹³² una carta on denunciava les «audàcies del llenguatge modernista» dels caputxins de Sarrià:

«Siento profundamente tener que hablar de personas que me son queridas [...] He de referirme a la conducta pública de los Padres de Sarriá, y de modo especialismo del pare Provincial, Esplugues. Empezó el Padre por darse a conocer por audacias de lenguaje modernistas [...] A lo que el pare Provincial hace, hay que añadir lo que permite y, consiguientemente, autoriza. Tal, por ejemplo, las tesis modernistas del P. Ruperto, quien en conversaciones no se recata de sostener teorías críticas de aquella escuela, todavía no condenadas. Una de ellas que todos los textos eucarísticos de San [Pablo son interpolados]».¹³³

No pas en va, el pare Miquel d'Esplugues, un any després de la creació d'aquest consell provincial «d'ortodòxia», en publicar el text definitiu de la seva obra *Conferencias Espirituales*¹³⁴, que havia aparegut l'any 1902, justificà la reelaboració i el canvi del subtítol, des de llavors *Sursum corda*, suggeridora expressió manllevada de la litúrgia, emprada sovint pels eclesiàstics de tarannà optimista, i que el pare Esplugues no pogué col·locar com a títol principal de l'obra en les seves edicions primeres¹³⁵, «por motivos que sería impertinente puntualizar».¹³⁶

Ran de la mort del pare Miquel d'Esplugues, el pare Modest de

132. Vg. *Lexicon Capuccinum*, Roma 1951 78: «Definitor Gener. electus est a. 1900, 1908 et 1914».

133. De Gaietà Soler a Àngel de Villava [juliol 1908 ?]; (APCC, Llig. A-10-28, s.f.). En una carta anònima de Mn. Gaietà Soler al pare Esplugues (signada per «Un terciari franciscà»), es dol de la visió racionalista del pare Rupert: «La gent il·lustrada s'escandalisa de sentir al P. Ruperto dient lo dels racionalistes, que tots los passatjes eucarístichs de les Espístoles de Sant Pau, són interpolats»; (Carta d'un terciari franciscà [=Gaietà Soler] a Miquel d'Esplugues, Barcelona s.d.; APCC, *Ibidem*, s.f.).

134. Vg. MIQUEL D'ESPLUGUES, *Conferencias espirituales para ejercicios*, Barcelona 1902. En la segona edició, publicada el 1904, encara no hi figura el subtítol de «Sursum corda».

135. L'any 1906 es publicà l'obra d'ARTURO CAVALLANTI, *Modernismo e modernisti*, Brescia 1906, on el capítol XVè, duu el títol, precisament, de «Sursum corda! Papalità e modernità» (Vg. pp. 411 ss.).

Mieres, Lector emèrit de Teologia, escriví que la mentalitat del pare Miquel, com a fervent tomista, era diametralment oposada a la dels modernistes.¹³⁷ Els caputxins de Catalunya, lluny del rigorisme i de la intransigència, amb serena confiança en el progrés i en els nous mètodes, talment una anticipació profètica de l'esperit del Concili Vaticà II, van oferir als que es debatien entre els dos extrems d'integrisme i modernisme dins l'Església de Catalunya, una engrescadora alternativa, i una forta alenada d'optimisme i d'esperança.

MOTS CONCLUSIUS

A través d'aquesta nota històrica hem maldat per clarificar alguns dels aspectes biogràfics del pare José M. de Elizondo, no tractats per la professora Arcelus dins l'estudi introductori de la seva acuradíssima reedició i estudi del *Floreto* que acabem de comentar en la primera part. Després hem mirat d'aproximar, molt breument, les principals aportacions dels caputxins catalans al moviment franciscanista i, en una segona part, hem esbrinat, a través de documentació diversa, el grau d'implicació i l'impacte del modernisme teològic en la vida dels caputxins catalans a la primeria del segle xx.

136. «Sustituir el título del libro por el que encabeza la presente edición. Antes de decidirnos por una modificación de trascendencia tan manifiesta hemos pesado muchos inconvenientes y ventajas, prevaleciendo al fin la idea de llevarla adelante. Hay que advertir, con todo, que, acogiendo la idea indicada, no hacemos sino retornar el libro a su forma primitiva, la cual no llegó a cristalizar por motivos que sería impertinente puntualizar ahora. En efecto, ya en la primera edición estuvimos a punto de intitular el libro 'Sursum corda' [= Amunt els cors!], etc.». Vg. MIQUEL D'ESPLUGUES, *Sursum corda. Conferencias espirituales para ejercicios*. Edición tercera y definitiva, Barcelona 1922. Tanmateix, aparegué encara una quarta edició, pòstumament, publicada molt poc abans de l'esclat de la guerra civil: *Sursum corda. Conferencias espirituales para ejercicios. Edición cuarta*, Barcelona 1936.

137. «Ja és sabut que el P. Miquel fou titllat per alguns de modernista. El P. Miquel modernista! La mentalitat del P. Miquel era diametralment oposada a la dels modernistes. Volia que la doctrina s'anés afinant de tal manera, que arribéssim a feros invulnerables; que el pensament filosòfic i teològic dels religiosos de la Província estés cada jorn més pregonament informat per aquella ciència sublim, ensems integralment humana i perfectament cristiana, que s'anomena ciència escolàstica, tenint especialíssimament i com a fills de l'Església per gran informador del nostre pensament a Sant Tomàs d'Aquino; sense oblidar mai, però, com a vers fills de Sant Francesc, al Seràfic Doctor Sant Bonaventura»; (Vg. MODEST DE MIERES, *El M.R.P. Miquel d'Esplugues*, p. 7; AGRoma, G 40 *Catalonia*, Sect. XII).

